

TEOLOŠKO SHVAĆANJE I ISPRAVNO PRIMJENJIVANJE LITURGIJSKOG ZAKONODAVSTVA

Dr. Marin Škarica
Katolički bogoslovni fakultet Split

UDK 264.01
Pregledni članak

U prilogu se obrađuje teološko shvaćanje liturgijskog zakonodavstva i opisuje način ispravne primjene toga zakonodavstva. Odbacuje se rubricistički duh koji ubija duh obreda i umanjuje intenzitet sudjelovanja vjernika u liturgiji. Potvrda za ispravno shvaćanje pronalazi se u Crkvenoj predaji, osobito za vrijeme liturgijskog pokreta i posaborskih gibanja u Crkvi. Osobito se ističe važnost upoznavanja duha liturgijskih obreda u obnovljenim liturgijskim knjigama.

Ključne riječi: *liturgija, obred, rubrika, liturgijsko zakonodavstvo, sudjelovanje u liturgiji, liturgijski pokret, posaborska obnova liturgije.*

Uvod

Čovjek kao društveno biće živi, radi i ostvaruje se kao osoba u zajednici s drugim ljudima. Da bi život u zajednici bio moguć, da bi se očuvali interesi svih i izbjegli eventualni nesporazumi, potrebno je da se članovi te zajednice pokoravaju određenim zakonima i pravilima ponašanja, da se nekada znaju odreći svojih zakonitih interesa u korist zajednice i mirnog suživota u njoj. Upravo stoga se ljudi u svom životu slobodno pokoravaju zakonima koji omogućuju skladan suživot u zajednici. Naime, "zajednički ljudski suživot i međusobno sporazumijevanje odvijaju se preko ustaljenih i uobičajenih znakova, simbola, čina, obreda.

Svaki međuljudski susret, bilo da se radi o susretu čovjeka s čovjekom, bilo o službenim susretima, uvijek se odvija prema pravilima nivoa na kojem se održava sastanak. Osim općih humanih odnosa primjenjuju se i posebna pravila obzirom na specifičnu karakteristiku susreta. Tako to redovito biva na profanom planu."¹

¹ V. DEVETAK, Obredi svetog susreta, *Služba Božja* (unaprijed SB), god. XXIII, 2(1983), 118; usp. R. CIVIL, *La Liturgia e le sue leggi*, u: B. NEUNHEUSER i drugi, *La Liturgia momento nella storia della salvezza*, Anàmnensis, Marietti Editori, Torino 1974, 181-182.

Čovjek kao religiozno biće svoju religioznost izražava kroz obrede u zajednici istomišljenika. Crkva je živa zajednica onih koji su povjerovali u Isusa Krista, dakle zajednica vjernika (*Ekklesia*), narod Božji koji se okuplja na Božji poziv da bi zajednički u liturgijskim obredima Bogu iskazao štovanje i da bi Bog po tim obredima na nj izljevao svoju milost. Bog je među ljudima prisutan u svojoj Crkvi, osobito dok ona okupljena u ime Kristovo slavi liturgijska otajstva. U stvari Crkvu čini Bog koji poziva i zajednica vjernika koja se odaziva na Božji poziv. Upravo zato ta zajednica vjernika je "stan Božji", "Božja građevina", "Božji hram", ona je "sveta". To nam potvrđuje sv. Pavao: "Vi ste hram Boga živoga, kao što reče Bog: prebivat ću u njima i bit ću Bog njihov, a oni moj narod" (2 Kor 6, 16).

Stoga je posve razumljivo da se liturgijski obredi događaju u okupljenoj zajednici vjernika i da je u redovitim prilikama nezamisliv obred kojeg bi slavio pojedinac. Naime, "Bog je htio spasiti ljude ne pojedinačno, bez ikakve veze između njih, nego je htio od njih učiniti narod koji bi ga uistinu priznavao i vjerno mu služio" (LG 9). Već su Hebreji za slavljenje Pashe trebali imati dovoljan broj osoba da se pojedje vazmeno janje (Usp. Izl 12, 3-4). I za slavljenje kršćanskih otajstava u liturgiji okuplja se zajednica vjernika, jer "liturgijski čini nisu privatni čini; oni su slavje Crkve... Stoga ti čini pripadaju čitavom tijelu Crkve" (SC 26). Crkva svoju ulogu štovanja Boga i posvećivanja ljudi na poseban način vrši slaveći sakramente, slušajući Božju riječ i obavljajući razne liturgijske i izvanliturgijske zajedničke, ali i pojedinačne molitvene čine. Posebno je velika uloga zajednice kod slavljenja euharistije, jer u redovitim uvjetima nema euharistije bez zajednice vjernika. Euharistija ujedinjuje vjernike u Crkvu-zajednicu koja slavi otajstvo, a iz slavlja te Crkve-zajednice proizlazi euharistija.²

Crkva kao zajednica vjernika također je i društvena zajednica. Da bi se ostvario skladan suživot u toj zajednici nužno je potrebna određena vlast i zakoni, propisi kojima će se regulirati taj život. Crkva je Božji narod i stoga jedinstvena zajednica, koja je po vjeri i liturgiji usko povezana s Isusom Kristom. Liturgija je službeno bogoslužje Crkve, zato slavljenje liturgijskih otajstava spada na bit Crkve, jer "liturgija je vrhunac ka kojemu teži djelatnost Crkve, i ujedno izvor iz kojega proističe sva njezina snaga" (SC 10). Razumije se da su za ispravno, skladno i plodonosno odvijanje liturgijskih obreda potrebni zakoni, norme, rubrike, to jest potrebno je liturgijsko zakonodavstvo. To zakonodavstvo nije liturgija, ali je nužni uvjet njezina konkretnog

² Usp. B. ŠKUNCA, Crkva građevina, što je to? (Liturgijsko-teološko-pastoralna razmišljanja), u: F. ŠKUNCA, A. BADURINA, B. ŠKUNCA, *Sakralni prostor tijekom povijesti i danas*, Zagreb 1973, 96-100; M. BERGAMO, *Spazi celebrativi - Figurazione architettonica - Simbolismo liturgico. Ricerca per una chiesa contemporanea dopo il Concilio Vaticano II*, Il Cardo Editore - Anfione Zeto 1994, 60-62; M. ŠKARICA, Euharistijsko slavlje (misa) kao najbitniji bogoslužni čin za određivanje rasporeda bogoslužnog prostora, u: *Bogoslužni prostor. CRKVA u svjetlu teologije, arhitekture i umjetnosti*, Hrvatski institut za liturgijski pastoral, Zadar 1996, 39-63; B. Škunca, Temeljne odrednice za teologiju bogoslužnoga prostora, Isto, str. 19-30.

autentičnog ostvarivanja. Ono nije kodificirano, nego se u liturgijskim knjigama uz tekst formula molitava donose i zakoni, propisi, rubrike kojima se regulira odvijanje liturgijskih obreda te kretnje i stavovi službenika i vjernika. Liturgijsko zakonodavstvo nije čisto ljudsko, niti je ono obični legalizam. Bogoslužni zakoni nisu teret nametnut izvana, nego proizlaze iz same naravi, iz nutrine svakog pojedinog liturgijskog slavlja, odnose se upravo na to slavlje i ravnaju njegovim vanjskim izvršavanjem. Naime, svaki bogoslužni čin ima svoje posebne zakone koji proizlaze iz naravi samog čina i donekle su uvjetovani sredinom u kojoj se čin obavlja, a svrha im je da omoguće njegovo što ispravnije obavljanje i time istaknu teološko značenje i duhovne učinke toga čina i na taj način potaknu vjernike da u tom činu što pobožnije, aktivnije i plodonosnije sudjeluju.

Kako je Kristova Crkva u isto vrijeme i "vidljivi zbor i duhovna zajednica..., koja je sastavljena od ljudskog i božanskog elementa" (LG 8), u njoj se može pojaviti napetost između ova dva elementa. Tako se može dogoditi, nažalost i događalo se, da su se katkad liturgijski propisi shvaćali previše legalistički, da su rubrike u liturgiji bile točno precizirane i zahtijevalo se njihovo izvršavanje do u sitnice. To je nerijetko dovelo do pretjeranog formalizma i legalizma u liturgiji na štetu onog duhovnog, milosnog djelovanja bogoslužnih čina. Tim samim je i aktivno sudjelovanje vjernika u zajedničkim liturgijskim činima oslabilo i došlo u drugi plan. Uloga je službenog vodstva Crkve neprestano nastojati i poticati da se liturgijsko zakonodavstvo tako oblikuje i primjenjuje da ono potiče željenu sintezu između tog zakonodavstva i duhovne stvarnosti bogoslužnih čina i tako omogući njihovo pobožno i plodno odvijanje uz što aktivnije i plodonosnije sudjelovanje vjernika u njima. Drugi vatikanski sabor svojom liturgijskom obnovom i donesenim smjernicama za budućnost te razne posaborske odredbe u velikoj mjeri su to i omogućili.³

Kako liturgijski zakoni, propisi, rubrike imaju važnu i nenadomjestivu ulogu za zakonito, skladno i plodonosno odvijanje svih bogoslužnih čina, potrebno je upoznati njihovo prije svega teološko značenje, da bismo ih mogli u potpunosti vrednovati i njima se ispravo služiti. Ovaj naš rad želi upravo tome doprinijeti.

Za što bolje razumijevanje liturgijskog zakonodavstva, potrebno je kratko prikazati i njegov povijesni razvoj.

³ Usp. R. CIVIL, nav. čl., 182-183; V. DEVETAK, *Obredi svetog susreta - Liturgijsko zakonodavstvo*, u: *SB*, XXIII, 4 (1983), 290; V. DEVETAK, *Obredi svetog susreta - Liturgijsko zakonodavstvo II*, u: *SB*, god. XXIV, 1(1984), 18-19; A. BUGNINI, *Rubriche*, u: *Enciclopedia cattolica*, Volume X., *Ente per l'Enciclopedia cattolica e per il Libro cattolico*, Città del Vaticano 1953, 1427; A.G. MARTIMORT i drugi, *La Chiesa in preghiera*, Desclée, Grottaferrata (Roma) 1966, str. 75.

1. Razvoj liturgijskog zakonodavstva do Drugog vatikanskog sabora⁴

1. 1. Starozavjetno bogoslužje i novost koju je u bogoslužje unio Isus Krist i prva Crkva

Starozavjetno i novozavjetno bogoslužje dva su susljedna svjedočanstva jedne Božje objave u dva različita vremena. Radi se o navješćaju i obećanju te ostvarenju i ispunjenju. Stoga je Stari zavjet već povijest spasenja usmjerena prema onom času kad će ta povijest spasenja u Novom zavjetu postati stvarnost, kojoj je Stari zavjet bio znak i navješćaj. Ali Stari zavjet nije bio samo navješćaj budućeg spasenja u Isusu Kristu, nego je on u obredima obnavljao uspomenu na već poznate događaje koje je Bog učinio za spas svoga naroda i na određeni način u obredima to spasenje činio stalno djelatnim. To je najočitiije u starozavjetnom slavljenju Pashe. Starozavjetne obrede i obredne propise ustanovio je Bog preko Mojsija i zahtijevao je od Izraelaca njihovo vjerno obdržavanje. Oni su dio božanskog plana te su kao spomen i proročki znak Božje spasiteljske objave i povijesti spasenja imali svoju svrhu i znakovitost. Međutim, to se bogoslužje često previše materijaliziralo, u prvi plan stavila se vanjšina. Stoga su proroci opetovano poticali na ispravno shvaćanje i nutarnje produhovljeno obdržavanje obrednih propisa, a napadali su izvanjski formalizam.

I Isus je prema tom bogoslužju zauzeo stav starozavjetnih proroka, a u pojedinostima je imao i svoj osobni stav. Oštro je osuđivao, ne obrede i obredne propise, - jer suprotstaviti se biti hebrejskog bogoslužja značilo bi u stvari brisati iz povijesti onaj plan spasenja koji je Bog odredio i kojemu je hebrejsko bogoslužje bilo spomen i proročki znak, - nego Isus je napadao licemjerno i farizejsko vršenje i zlorabu tog kulta. Isus je pročitio hebrejsko bogoslužje i najavio njegov završetak. On je u stvari dokinuo taj starozavjetni obredni zakon, koji je bio bitno povezan s levitskim

⁴ Za ovaj dio usp. R. CIVIL, nav. čl., str. 184-195; S. MARSILI i drugi, *La Liturgia, panorama storico generale*, Anàmnesis, Marietti Editori 1978; A. G. MARTIMORT i drugi, nav. dj., 16-96; A. ADAM, *Uvod u katoličku liturgiju*, HILP, Zadar 1993, 20-53; C. BRAGA, *La genesi storica delle rubriche*, u: *Liturgica 1, Introduzione agli studi liturgici*, Centro di Azione liturgica, Roma 1962, 39-66; M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, Volume I., Editrice Ancora, Milano 1964³, 27-29, 40-56; 101-185; A. CUVA, *Diritto liturgico*, u: D. SARTORE I A. M. TRIACCA, *Nuovo dizionario di liturgia*, Ed. Paoline, Roma 1984, 367-378; B. NEUNHEUSER, *Movimento liturgico*, u: Isto, str. 904-918; Isti, *Storia della liturgia*, u: Isto, 1450-1473; A. MISTRORIGO, *Rubriche*, u: *Dizionario liturgico-pastorale*, Ed. Messaggero, Padova 1977, 1430-1431; A. BUGNINI, nav. pojam, u *Enciclopedia cattolica*, 1427-1429; V. DEVETAK, *Obredi svetog susreta*, u: *SB*, god XXIII, 2(1983), 118-124; Isti, *Obredi svetog susreta - Liturgijsko zakonodavstvo*, u: *SB*, god XXIII, 4(1983), 290-300; Isti, *Obredi svetog susreta*, *Liturgijsko zakonodavstvo (II)*, u: *SB*, god. XXIV, 1(1984), 18-24; Z. PAŽIN, *Povijest liturgije*, *Nacrt predavanja (skripta)*, Đakovo 1989, str. 2-40; M. BABIĆ, *Povijest kršćanskog bogoslužja (skripta)*, Makarska 1984; V. ZAGORAC, *Kristova svećenička služba*, KS, Zagreb 1997, 203-289.

svećeništvom, i uspostavio novi, uspostavio bogoslužje koje treba vršiti u duhu i istini. Ipak je to novo bogoslužje zadržalo određenu znakovitost baštinjene starozavjetne predaje. Apostoli su nastavili Kristovo poslanje. Stoga se u evanđeljima, Djelima i poslanicama apostola nalaze bitni obredni propisi, savjeti, zabrane koje se temelje na brizi da sačuvaju cjelovitim i izvornim ono što su oni primili od Gospodina (usp. 1 Kor, 11, 23). Apostoli, kao utemeljitelji Crkava, određujući bitne oblike i propise bogoslužja, sačuvali su jedinstvo u tim Crkvama. I u poapostolskom vremenu odlučujući kriterij za prihvaćanje ili odbacivanje nekih liturgijskih običaja i zakona bila je apostolska tradicija i vjernost onome što je Krist ustanovio. U počecima Crkve i liturgijski ritual i zakoni, kojih je bilo malo i prenosili su se usmeno, bili su veoma jednostavni i općeniti. U prvim stoljećima nije bilo unaprijed propisanih liturgijskih obrazaca, vladala je velika sloboda u oblikovanju molitava i obreda. Trebalo je poštivati bitnu strukturu i obreda i molitava, koje su biskupi improvizirali prema nadahnuću i sposobnosti, ali i pod utjecajem krajevnih običaja i kultura.⁵

1. 2. Utjecaj različitih obreda na liturgijsko zakonodavstvo

I nakon prestanka improvizacije biskupi su imali veliku slobodu u oblikovanju liturgijskih knjiga i molitava i određivanju liturgijskih zakona. To je doprinijelo nastajanju različitih liturgijskih obitelji, raznih obreda i liturgijskih tradicija u velikim kršćanskim središtima. Time je došlo do izražaja duhovno bogatstvo Crkve, a ipak je sačuvano bitno jedinstvo. U stvari sve do Tridentskog sabora biskupi su određivali liturgijsku disciplinu, ali su se ipak u tome trebali držati apostolske tradicije. Od IV. stoljeća to su sve češće činili opći i pokrajinski sabori, a kod neslaganja konačno rješenje davao je papa. Time je potvrđeno prvenstvo i pravo rimskog biskupa da donosi liturgijske zakone barem onim Crkvama koje su primile vjeru iz Rima.

Već od III. stoljeća razvojem liturgije i postepenim nestajanjem improvizacije i smanjivanjem liturgijske slobode razvili su se i liturgijski zakoni. Posebno nakon Konstantinova javnog priznanja Crkve propisi liturgijskog zakonodavstva sve više su se množili, često su došli pod utjecaj rimskog civilnog prava i postali sve zahtjevniji. Time su i sami obredi i liturgijski zakoni postali za vjernike manje razumljivi. To je uzrokovalo opadanje aktivnog sudjelovanja vjernika u bogoštovnim činima i pribjegavanje privatnim pobožnostima i za vrijeme obreda.

⁵ Za ovaj dio usp. R. CIVIL, nav. čl., 184-185; S. MARSILI i drugi, nav. dj., 11-54; V. ZAGORAC, nav. dj., 203-215; M. RIGHETTI, nav. dj., 40-44; A. G. MARTIMORT i drugi, nav. dj., 289-311; A. ADAM, nav. dj., 20-25; V. DEVETAK, *Obredi svetog susreta*, u: *SB*, god. XXIII, 2(1983), 119-121; *Isti*, *Obredi svetog susreta - Liturgijsko zakonodavstvo*, u: *SB*, god. XXIII, 4 (1983), 291-293; Z. PAŽIN, nav. dj., 2-6; M. BABIĆ, nav. dj., 1-22; B. NEUNHEUSER, *Storia della liturgia*, u: D. SARTORE i A.M. TRIACCA, nav. dj., 1450-1457.

Stoga su biskupi okupljeni na raznim općim i pokrajinskim saborima, a i sam papa, svojim pismima i dekretima pokušavali nametnuti određene liturgijske oblike i zakone kao obvezatne barem u granicama neke određene crkvene pokrajine. Međutim papa Damaz u drugoj polovici IV. stoljeća smatrao je da jednoj vjeri odgovara jedna tradicija a time i zajednički zakoni koje trebaju obdržavati sve Crkve. Posebno je papa Inocent I. početkom V. stoljeća odlučio nametnuti Rimsku liturgiju, primljenu od apostolskih Prvaka, svim Crkvama koje su vjeru primile iz Rima, ali on to nije ostvario. Tek sa VII. stoljećem prestao je period stvaranja velikih liturgijskih obitelji. Osmo stoljeće obilježeno je provalama, revolucijama, neredima, krizama i na civilnom i crkvenom planu. Mnogi svećenici bili su nedovoljno izobraženi. Nestale su mnoge dobre tradicije, zagubile se neke liturgijske knjige.

Često je i u liturgiji izvan Rima vladala zbrka, samovolja i nered. U toj situaciji sv. Bonifacije i Pipin Mali obratili su se Rimskoj stolici da im pomogne uvesti više reda u liturgiju. Rim je iskoristio priliku i počeo širiti svoju liturgiju u Galiji. Uvođenje jedinstvene rimske liturgije dogodilo se konačno za vrijeme Karla Velikoga, koji je od pape Hadrijana zatražio i dobio rimski Grgurov sakramentar za franačke krajeve. Tako je Karlo Veliki potisnuo galikansku liturgiju i uveo jedinstvenu rimsku želeći time učvrstiti jedinstvo svoje države. Sakramentari, koji nastaju u ranom srednjem vijeku, uz tekstove za misu i sakramente koje izgovara celebrant, sadržavali su i neke početne naznake liturgijskih zakona. Prve sistematski pisane takve zakone, rubrike nalazimo tek u VII. stoljeću, a sadržani su u knjigama Ordines Romani. To su zbirke koje donose strukturu, obred, zakone, ceremonije, upute kojih se treba držati kod obavljanja raznih liturgijskih čina. Ordines Romani bili su korak naprijed u suzbijanju zbrke u obredima, jer se sve više širio stari rimski obred, ali isto tako neke partikularne liturgijske tradicije protezale su se na cijelom Zapadu.

Za liturgijsko zakonodavstvo značajne su odredbe pape Grgura VII., koji je u XI. stoljeću Španjolskoj nametnuo rimsku liturgiju i tako dokinuo visigotsko-mozarabsku. Time je htio doprinijeti obnovi Crkve i učvršćenju crkvenog i liturgijskog jedinstva. U vremenu od Grgura VII. pa sve do Tridentinskog sabora nije bilo nekih značajnijih odredaba u liturgijskom zakonodavstvu. Bilo je raznih pokušaja obnove liturgijskih knjiga Rimske kurije, ali se uglavnom radilo o ozakonjenju starih obreda. U Rimu se razvijala liturgija prilagođena papi i svećenicima i što je više rastao papin ugled rastao je i ugled rimske liturgije, te je sve više prihvaćaju i druge Crkve. Rimsku liturgiju sistematizirali su Inocent III. i Honorije III. Novoosnovani franjevci prihvatili su i kao putujući misionari širili rimsku liturgiju. S njima su se pojavili misali - sve u jednoj knjizi što je potrebno za misu i brevijari - sve potrebno za časoslov. Te su knjige dobro došle, ali su sebi nosile klice dekadencije, individualizma, privatne liturgije. Liturgijski život naizvan je bio bogat, služile su se veoma svečane mise. Međutim, liturgija je sve više postajala stvar klerika, kojih je bilo veoma mnogo, ali su barem neki od njih bili nedovoljno izobraženi te su nerijetko krivo shvaćali i Crkvu i liturgiju i

ponekad ljude dovodili na rub praznovjerja. Narod je nerijetko pasivno promatrao obrede, jer je svetište bilo uzdignuto i često ograđeno od naroda, a latinski jezik bio mu je posve nerazumljiv. U takvim prilikama se događalo da se narod magao uglavnom diviti ljepoti liturgije i sve više baviti se privatnim pobožnostima. Liturgijski zakoni olako su poprimali veliku vrijednost te se u obrede uvuklo pretjeranog formalizma i legalizma. Dekadencija je bila prisutna i u liturgiji i u skoro cjelokupnom crkvenom životu. Razumije se da je i u ovom vremenu, kao i u svakom drugom, bilo pobožnih i kontemplativnih osoba, koje su uspijevale, usprkos takvom stanju u liturgiji, proživljavati duboki duhovni život i postići svetost. Ipak nužna je bila temeljita obnova.⁶

1. 3. Razvoj liturgijskog zakonodavstva od Tridentskog do Drugoga vatikanskog sabora

Ovo je vrijeme liturgijske stagnacije i rubrika. Možemo ga podijeliti u tri perioda: Od završetka Tridentskog sabora do 1614. izdavanje tridentskih liturgijskih knjiga; od 1614. do 1903. vrijeme liturgijske stabilnosti; od Pija X. do Drugog vatikanskog sabora razni pokušaji liturgijske obnove. Tridentski sabor dao je jasne smjernice obnove: naglasio je da je nužno stati na kraj zloporabama i kaosu u bogoslužju te izbaciti sve sumnjive elemente koji su mogli biti povod praznovjerju. Reforma se treba nadovezati na liturgijsku tradiciju. Izdavanje obnovljenih liturgijskih knjiga Sabor je prepustio papi. Pape su od 1568. do 1614. izdali potrebne liturgijske knjige. Izdavanjem tih knjiga nije stvoreno nešto novo. Htjelo se vratiti tradiciji, ali tada nisu imali za to dovoljno ni znanja ni mogućnosti. U stvari bilo je nametnuto i zaleđeno ono što je zatečeno, ali očišćeno od raznih zloporaba i novotarija. U liturgiji uvijek vrijedi pavilo da je bolje sačuvati neku manjkavu tradiciju, nego uvoditi nešto nesigurno i sumnjivo. Rubrike su bile određene do u tančine te je svaki svećenik točno znao što i kako činiti. Siksto V. je 1588. osnovao Kongregaciju obreda koja je imala ulogu da bdije nad jedinstvom i pravilnošću rimske liturgije. Time je po prvi put jedan jedinstveni obred nametnut cijeloj Crkvi i to u poprilično strogom rubricističkom smislu. Tako je jedino Rimska kurija imala vlast nad liturgijom i liturgijskim zakonodavstvom.

⁶ Za ovaj dio usp. R. CIVIL, nav. čl., 185-189; S. MARSILI i drugi, nav. dj., 55-240; V. ZAGORAC, nav. dj., 216-267; M. RIGHETTI, nad. dj., 44-51; 101-185; A. G. MARTIMORT i drugi, nav. dj., str. 16-47; 75-78; 311-360; A. ADAM, nav. dj., 25-41; B. NEUNHEUSER, *Storia della liturgia*, u: D. SARTORE i A.M. TRIACCA, nav. dj., 1457-1469; C. BRAGA, nav. čl., 39-61; V. DEVETAK, *Obredi svetog susreta*, u: *SB*, god. XXIII, 2(1983), 120-121; *Isti*, *Obredi svetog susreta - Liturgijsko zakonodavstvo*, u: *SB*, 4(1983), 298-299; Z. PAŽIN, nav. dj., 6-32; M. BABIĆ, nav. dj., 23-40.

Od 1614. do Pija X. vladalo je vrijeme liturgijske stabilnosti, vrijeme ritualizma i ceremonističkog juridizma. Isticana se potreba da se obredi, kao molitveni čini zajednice, odvijaju u skladnoj formi prema određenim pravilima, ali se u to vrijeme u obredima previše naglašavala forma, davala se prevelika važnost ceremonijama, jer se liturgija tada shvaćala kao skup strogo propisanih i određenih pravila. Sve je bilo precizno određeno i nepromjenjivo, jer se smatralo da je liturgijska reforma učinjena jednom za uvijek. U liturgiji se nije moglo ništa mijenjati, zato se vjerski život puka nerijetko odvijao mimo liturgije. Cvale su privatne pobožnosti, pučko pjevanje, štovanje euharistije i pričest izvan mise, množili se blagdani u čast B.D.Marije i svetaca. Istina bilo je i nekih pokušaja reforme i teologije i crkvene prakse. Javili su se začetnici liturgijskog pokreta te je liturgijska obnova polako počela uz benediktinske samostane. Nije bilo nekih značajnijih uspjeha. I Kodeks crkvenog prava iz 1917, u liturgijskom zakonodavstvu sljedio je potridentske odredbe i odedio, da svi liturgijski zakoni zadržavaju svoju snagu (kan. 2). Taj je Kodeks u raznim kanonima donio i mnoge odredbe s područja liturgije i naglasio da je jedino Apostolska stolica nadležna donositi liturgijske odredbe (kan. 1257).

Pijo X. pokušao je sve obnoviti u Kristu i smatrao da će to najuspješnije postići obnovom liturgije, to jest ako vjernici liturgiju budu razumjeli i u njoj aktivno sudjelovali. Zato je i izdao nove liturgijske zakone kojima je želio vratiti dostojanstvo liturgiji, urediti crkvenu glazbu, omogućiti svakodnevnu pričest te ranu pričest djeci i nanovo urediti psaltir. Početkom 20. stoljeća razvio se živi liturgijski pokret uz razne benediktinske opatije diljem Europe. Taj pokret je doprinio da se od ceremonističkog shvaćanja liturgije pažnja sve više usmjerila prema naravi i biti liturgije, počela se razvijati teologija liturgije. Posljedica toga je buđenje liturgijske svijesti kod vjernika i njihovo postepeno uključivanje u sudjelovanje u bogoštovnim činima. I u Hrvatskoj je bilo određenih nastojanja i pokušaja, što je urodilo nekim uspjesima i buđenjima u liturgijskom životu. Pijo XII. svojom enciklikom *Mediator Dei* (1947.) postavio je temelje kasnijoj liturgijskoj reformi. Pijo XII. i Ivan XXIII. proveli su i neke važne liturgijske reforme, te pojednostavnili rubrike i na taj način su u stvari pripremili teren liturgijskoj obnovi Drugog vatikanskog sabora. Ivan XXIII, ne bez posebnog nadahnuća Duha Svetoga, osjetio je da je potrebno štošta promijeniti i posuvremeniti u cjelokupnom životu Crkve i stoga je sazvaio Drugi vatikanski sabor.⁷

⁷ Za ovaj dio usp. R. CIVIL, nav. čl., 189-195; B. ŠKUNCA, *Duh i obred*, HILP, Zadar 1998, 42-45; S. MARSILI i drugi, nav. dj., 240-249; V. ZAGORAC, nav. dj., 267-289; M. RIGHEITI, nav. dj., str. 51-56; A. G. MARTIMORT i drugi, nav. dj., 47-66; 78-84; 93-96; A. ADAM, nav. dj., 42-53; C. BRAGA, nav. čl., 61-64; V. DEVETAK, *Obredi svetog susreta*, u: *SB*, god. XXIII, 2(1983), 121-122; Isti, *Obredi svetog susreta - Liturgijsko zakonodavstvo II*, *SB*, god. XXIV, 1(1984), 18-20; Z. PAŽIN, nav. dj., 32-40; G. PASQUALETTI, *Riforma liturgica*, u: D. SARTORE e A. M. TRIACCA, nav. dj., 1188-1189. B. NEUNHEUSER, *Storia della liturgia*, u: isto, 1470-1473.

2. *Obnova liturgijskog zakonodavstva Drugoga vatikanskog sabora i posaborskog vremena*⁸

Drugi vatikanski sabor započeo je svoj rad raspravom o obnovi liturgije, te se kao prvi sabsorski dokument pojavila Konstitucija o svetoj liturgiji *Sacrosanctum Concilium*. U ovom dokumentu Sabor je zacrtao i pokrenuo temeljitu liturgijsku obnovu prije svega samih obreda ali i liturgijskog zakonodavstva.

2. 1. Pastoralna usmjerenost i teološki temelji Konstitucije

Konstitucija o svetoj liturgiji pretežno je disciplinska, usmjerena prema liturgijskoj praksi, pa je zato označena kao liturgijska. Prožeta je liturgijskim pastoralnim duhom, u njoj se, naime, često i izričito naglašava potreba obnove, pojednostavljenja i obreda i rubrika, prilagođivanja tradicijama i mentalitetu pojedinih naroda, da bi tako svi u liturgijskim obredima mogli svjesno, aktivno i plodonosno sudjelovati, usvojila je i formulirala načela liturgijske obnove te se stoga s pravom može reći da je ova Konstitucija i pastoralna. S obzirom na to njezino pastoralno usmjerenje "najviše su pažnje privukle ove odredbe: uvođenje narodnog jezika u liturgiju, važnost biskupskih konferencija u liturgijskoj obnovi, obnova koncelebracije i pričesti pod obje prilike, olakšanje časoslova i misijska perspektiva što je pruža mogućnost prilagođivanja, prednost naziva 'bolesničko pomazanje' pred 'posljednjim pomazanjem' te iznad svega najava širokog pastorala liturgijske obnove koji se otvara."⁹ Ova Konstitucija istodobno čvrsto je utemeljena na vjerskim dogmatskim istinama, osobito onima o Kristu i Crkvi, pa je ona i dogmatska i time prvenstveno doktrinarni dokument. Tako bi se moglo reći da je ona dogmatsko-pastoralna.

To nam pokazuje logička teološka struktura i pastoralno usmjerenje cijele Konstitucije i njezinih pojedinih dijelova. "Zato je i Konstitucija o svetoj liturgiji kao najveće dostignuće liturgijskog pokreta čvrsto teološki

⁸ Za ovaj dio usp. M. KIRIGIN, *Konstitucija o svetoj liturgiji Sacrosanctum Concilium*, FTI, Zagreb 1985; G. BARAUNA i drugi, *La Sacra Liturgia rinnovata dal Concilio*, Elle Di Ci, Torino-Leumann 1965²; A. G. Martimort i drugi, nav. dj., str. 75-96; A. G. Martimort, *Bilancio della riforma liturgica*, Ed. O. R, Milano 1974; B. Škunca, *Duh i obred*, HILP, Zadar 1998, str. 220-266; A. ADAM, nav. dj., 54-59; V. ZAGORAC, nav. dj., 289-297; R. CIVIL, nav. čl., str. 195-207; I. SCICOLONE, *Libri liturgici*, u: D. SARTORE i A.M. TRIACCA, nav. dj., 701-713; S. MARSLI, *Liturgia*, u: isto, 725-742; A. CUVA, *Diritto liturgico*, u: isto, 367-378; Isti, *Liturgia nel nuovo Codex Iuris Canonici*, u: isto, 743-753; A.M. TRIACCA, *Partecipazione*, u: isto, 1015-1040; G. PASQUALETTI, *Riforma liturgica*, u: isto, 1188-1207; L. BRANDOLINI, *Stili celebrativi*, u: isto, 1442-1450; B. NEUNHEUSER, *Storia della liturgia*, u: isto, 1473-1478.

⁹ V. ZAGORAC, *Liturgijska obnova i dvadesetpet godina njezina hoda*, u: *SB*, god. XXX, 4(1990), 291.

utemeljena. Već sam unutarnji raspored svakog pojedinog poglavlja Konstitucije odaje njezinu čvrstu teološku logiku: počinje teološkom definicijom liturgijske stvarnosti, nastavlja se željom da narod Božji u toj uzvišenoj stvarnosti sudjeluje i odlukom da se to liturgijskom reformom omogući, i to na dva načina: odgojem klera i naroda za liturgiju i reformom samih liturgijskih obreda kako bi oni bili prikladni za sudjelovanje. Tako prvo poglavlje jasno očituje tu strukturu. Počinje opisom naravi liturgije (5-13), nastavlja se izražavanjem žive želje Crkve da se svi vjernici privedu punom, svjesnom i djelatnom sudjelovanju u liturgijskim obredima, jer gore opisana narav liturgije to traži, a vjernici imaju snagom krštenja to pravo i tu dužnost (14). Da bi se to zaista i ostvarilo, Crkva poduzima dvije stvari: odgoj klera i naroda za takvo sudjelovanje (15-19) te reformu samih liturgijskih obreda da bi bili što prikladniji za takvo sudjelovanje (21-40).

Konačno se određuju i predvodnici liturgijskih djelatnosti: biskup, prezbiteri, liturgijske komisije na različitim razinama kao i odbori za liturgijsku glazbu i umjetnost (41-46)... Tako bismo mogli i u svim daljnjim poglavljima Konstitucije otkriti istu logiku: sve je usmjereno k sudjelovanju vjernika u liturgiji, ali to sudjelovanje proizlazi iz same naravi liturgijskih čina."¹⁰

Liturgijska Konstitucija donosi saborsku nauku o liturgiji i postavlja čvrste teološke temelje bez kojih je nemoguća prava obnova liturgije. Spomenut ćemo najbitnije.

Prvi teološki temelj i pojam Konstitucije utemeljen je na "gledanju i govoru Otaca i liturgije koji Crkvu gledaju prije svega kao *mysterium-sacramentum*. Taj izraz ujedinjuje tri stvarnosti međusobno nedjeljive: Krista -sakramenat Oca, Crkvu-sakramenat Krista, liturgiju-sakramenat Crkve ... Krist je izvršio djelo ljudskog otkupljenja i savršene proslave Boga, poslao je svoje apostole da to djelo navješćuju i izvršuju liturgiju."¹¹ Tako se Kristovo spasiteljsko i bogoštovno djelo ostvaruje u liturgiji Crkve koja pripada cijelom Božjem narodu te se Crkva očituje kao Božji narod hierarhijski uređen. Upravo u liturgiji, gdje su vjernici okupljeni na molitvu i u njoj ujedinjeni kao jedno srce i jedna duša a ipak imaju različite uloge tako da "u liturgijskim obredima svatko, bio služitelj ili vjernik, vrši svoju službu i čini samo ono i sve ono što na nj spada prema naravi obreda i prema liturgijskim propisima"(SC 28), na najjasniji način očituje se otajstvo Crkve kao živog Kristova otajstvenog tijela (usp SC 5-7, 9-10).

Zajednica vjernika okupljenih na molitvu važan je teološki temeljni pojam Konstitucije i često se u njoj spominje (usp. SC 6, 7, 26-32, 41-42, 106), ali i u drugim dokumentima Sabora i posebno u uvodima i prethodnim napomenama posaborskih liturgijskih knjiga i obrednika. Sabor naglašava "da se Crkva poglavito očituje u punom i djelatnom učešću svega svetog naroda

¹⁰ Isti, *Kristova svećenička služba*, KS, Zagreb 1997, 293-294.

¹¹ Isto, 295.

Božjeg u istim liturgijskim slavljinama, a osobito u istoj euharistiji, u istoj molitvi, kod jednog oltara kojemu predsjeda biskup okružen svojim svećenstvom i služiteljima" (SC 41). - Veoma značajan je i sljedeći temeljni pojam Konstitucije, a to je povijest spasenja. Konstitucija u prikazivanju naravi liturgije "polazi od objave i ostvarenja Božjeg plana spasenja u povijesti, gdje se razlikuju različiti momenti različitih vremena: - vrijeme pripreve: proroci i SZ, - vrijeme ostvarenja u djelu Isusa Krista, - vrijeme Crkve u kojem se otajstvo Kristovo naviješta i izvršuje žrtvom i sakramentima, tj. liturgijom. Po liturgiji se dakle objavljuje i ostvaruje Božji plan spasenja, tj. posvećenja ljudi i štovanja Boga u Isusu Kristu... Povijest spasenja je središnji pojam teologije"¹² (usp. SC 5-7,16). - U Konstituciji je veoma istaknut i pojam vazmenog otajstva, koje je glavni sadržaj povijesti spasenja i odnosi se na Krista i na nas. Krist je svojim pashalnim otajstvom izvršio djelo ljudskog otkupljenja i savršene proslave Oca te je njegova ljudska narav proslavljena o desnu Oca. Proslavljeni Krist snagom tog otajstva na nas u liturgiji izlijeva božanski život milosti te tako od grešnika postajemo djeca Božja. To je bitna svrha liturgije, posebno sakramenata. Zato Konstitucija s pravom naglašava stvarnost vazmenog otajstva, te čitavu liturgiju prikazuje kao ulazjenje ljudi s Kristom u njegovo otajstvo smrti i uskrsnuća (usp. SC 5).

Kako liturgiju vrše ljudi, trebalo ju je približiti ljudima da je lako shvate i razumiju i na taj način u njoj plodonosno sudjeluju. Zato Konstitucija ističe potrebu pojednostavljenja cjelokupnih liturgijskih obreda. Traži se da liturgija bude komunitarna i hierarhijski strukturirana, da bude poučno-pastoralna i prilagodljiva kulturi, tradiciji i mentalitetu pojedinih naroda (usp. SC 21, 26-27, 30, 33-34, 38-40, 52-53, 63, 92, 100, 112-113, 118-119, 130). - Konstitucija upozorava da se reforma liturgije i njezina prilagodljivost mentalitetu i tradicijama naroda ne može dogoditi jednom zauvijek, to je trajni proces (usp. SC 40).

Stoga je u Konstituciji prisutan pojam stalne prilagodljivosti liturgije. U tom vidu potrebno je poštivati sve zakonite obrede (usp. SC 4). Liturgija na narodnom jeziku razvija se i mijenja s razvojem tog jezika (usp. SC 36, 54, 101, 113, 115). U liturgiju se prihvaćaju i svi stilovi umjetnosti (usp. SC 123). - Da bismo shvatili značenje Konstitucije za sadašnjost i budućnost i njezinu usmjerenost, potrebno je imati u vidu sve ove navedene bitne teološke pojmove, koji su u njoj jasno naglašeni.¹³

¹² Isto

¹³ Usp. Isto, 293-297; Isti, Liturgijska obnova i dvadesetpet godina njezina hoda, u: *SB*, god. XXX, 4(1990), 291-292; M. KIRIGIN, nav. dj., 29-30; A. G. Martimort, nav. dj., 19-27.

2. 2. Teološko-ekleziološko i liturgijsko-euharistijsko polazište saborske obnove

Cjelokupna saborska obnova temelji se na ispravnim evanđeoskim i ekleziološkim principima imajući u vidu današnjeg čovjeka. Sabor je jasno definirao narav i poslanje Crkve. Ona je Božje kraljevstvo, narod Božji po svem svijetu raširen, od Krista otkupljen i posvećen, pozvan na zajedništvo života, ljubavi i istine, sredstvo spasenja za sve ljude. To je Crkva Kristova koju je on stekao svojom krvlju i darovao joj Duha Svetoga (usp. LG 9- 13). Sabor naglašava da Crkva treba posvetiti pažnju današnjem čovjeku i ispitivati znakove vremena u svjetlu evanđelja, da bi mogla odgovoriti na nemire cijelog čovječanstva, pokazati se s njime solidarna i ponuditi spasenje svim ljudima (usp. GS 3; 4). Stoga Crkva potiče teologe da neumorno pronalaze najprikladnije načine da bi vječne evanđeoske istine današnjim ljudima ponudili na njima shvatljiv i privlačan način služeći se svim suvremenim dostignućima znanosti (usp. GS 62). Isto tako Sabor potiče sav Božji narod, osobito pastire i teologe da budu u neprestanom dijalogu sa svijetom kulture i znanosti svih naroda, te "da uz pomoć Duha Svetoga slušaju, razabiru i tumače razna mišljenja našega vremena te ih prosuđuju u svjetlu riječi Božje, kako bi se objavljena istina mogla uvijek dublje uočiti, bolje shvatiti i prikladnije izložiti." Razvoj ljudskog društva obogaćuje Crkvu, te ona "prima raznoliku pomoć od ljudi svih staleža i položaja. Svi oni, naime, koji pridonose razvoju ljudske zajednice na području obitelji, kulture, ekonomije i socijalnog života kao i na području nacionalne i međunarodne politike, doprinose ne malu pomoć prema Božjem planu i crkvenoj zajednici ukoliko ona ovisi o izvanjskim uvjetima"(GS 44).

Sabor je ispravno shvatio da će upravo obnovom liturgije najuspješnije doprinijeti obnovi kršćanskog života vjernika u ovo vrijeme, jer "liturgija je ipak vrhunac ka kojemu teži djelatnost Crkve, i ujedno izvor iz kojega proističe sva njezina snaga" (SC 10). Upravo stoga obnova kršćanskog života najuspješnije će se postići svjesnim, aktivnim, punim i plodonosnim sudjelovanjem vjernika u liturgijskim činima, posebno u slavljenju euharistije. Sudjelovanje kod žrtve i blagovanje Gospodnje večere potiče vjernike da budu složni u bogoljubnosti, da vrše ono što su vjerom prihvatili i da životom ustraju u Kristovoj ljubavi. Euharistija je, naime, najdjelotvornije ostvarenje i očitovanje kršćanskog zajedništva te se po njoj ostvaruje sinteza ljudskog i božanskog, vidljivog i nevidljivog (usp. SC 2; 10-11; 14; 48).¹⁴ Zato su posve razumljive riječi Konstitucije kojima ističe da je liturgija i na poseban način euharistija izvor života Crkve: "Iz liturgije, osobito iz euharistije, kao s izvora, izliva se na nas milost te se s najvećim uspjehom postizava ono posvećenje ljudi i proslava Boga u Kristu, prema čemu se, kao prema svojoj svrsi, stječu sva druga djela Crkve" (SC 10).

¹⁴ Usp. R. CIVIL, nav. čl., 195-198.

Dosljedno tome u posaborskoj obnovljenoj liturgiji euharistija zauzima središnje mjesto. Izišlo je nekoliko službenih dokumenata o euharistijskom otajstvu.¹⁵ Iz navedenih dokumenata je vidljivo da je euharistija središte, vrhunac liturgije, da je ona čin ne samo Krista nego i Crkve te stoga ima centralnu ulogu u životu Crkve. Na taj način upravo je euharistija i na poseban način euharistijsko misno slavlje izvor života Crkve. Navedeni dokumenti jasno ističu da je misa izvor i svrha svih vidova štovanja euharistije te je stoga misa polazna točka za razumijevanje štovanja euharistije izvan mise. Naglašuje se da je i pričest najuže povezana s misom, jer se po pričesti sjedinjujemo s Kristom i postajemo dionici plodova Kristove žrtve. Stoga je razumljiva odredba ili barem živa preporuka da se pričest redovito dijeli za vrijeme mise i to hostijama posvećenim na toj misi, da bi se tako vidjelo da je pričest dioništvo na žrtvi koja se upravo obavlja. Ističe se da i svi drugi vidovi štovanja euharistije izvan mise polaze od mise i vode k njoj.

Iz navedenog je očito kako ove preporuke, odredbe i upute nisu puki rubricizam, nego su teološki posve utemeljene i opavdane. One su odraz duha i shvaćanja liturgijskog zakonodavstva Drugog vatikanskog sabora i posaborskog vremena.

2. 3. Biblijsko obogaćenje liturgije

"Kad je Sabor naredio da se pri obnovi liturgije čuva crkvena predaja, onda se sam od sebe nametnuo i zahtjev da se bar usput spomene i glavni izvor te predaje i čitave liturgije - Sveto pismo... Bitna je povezanost sadržaja liturgije i Biblije... Biblija, naime, i liturgija sadrže povijest spasenja, svaka na svoj način: prva ga iznosi i opisuje, druga ga sakramentalno ostvaruje i primjenjuje... Biblija bi bez liturgije ostala nekako bez pravoga života, a naša bi liturgija bez Biblije bila prazna, zapravo nemoguća."¹⁶

Saborski oci su bili svjesni toga zato Konstitucija i kaže: "Od najveće je važnosti u liturgijskoj službi Sveto pismo... Stoga za obnovu, napredak i prilagođivanje svete liturgije treba njegovati onaj slatki i živi osjećaj Svetog pisma o kojemu svjedoči časna predaja istočnih i zapadnih obreda"(SC 24). Sukladno tome Sabor donosi odredbu: "Neka se u svetim slavljinama obnovi obilnije, raznovrsnije i prikladnije čitanje Svetoga pisma"(SC 35).

Biblija se i prije čitala u misi i časoslovu, ali ne i u svim liturgijskim obredima. Prema želji Sabora u obnovljenoj liturgiji Sveto pismo neizostavno se nalazi u svim liturgijskim slavljinama i to "obilnije, raznovrsnije

¹⁵ Neposredno pred četvrto zasjedanje Sabora Pavao VI. izdaje encikliku Otajstvo vjere (*Mysterium fidei*). Spomenimo samo najvažnije izišle nakon Sabora: Uputa o štovanju euharistijskog otajstva (*Eucharisticum mysterium*), 1967., *Opća uputa Rimskog misala*, 1969., *Sveta pričest i štovanje euharistijskog otajstva izvan mise*, 1973., *Večera Gospodnja (Dominicae Cenae)*, 1980., *Neprocjenjivi dar (Inaestimabile Donum)*, 1980.

¹⁶ M KIRIGIN, nav. dj., 136-137.

i prikladnije"nego prije. "Obilnije, toliko da se sada u obnovljenim knjigama čita golemi dio Starog zavjeta i gotovo čitav Novi zavjet... Raznolikije, što je postignuto već obilnijim čitanjem... Sada se posebno pazilo na izbor nedjeljnih perikopa, a za ferijalne je dane pružena velika mogućnost odabiranja različitih tekstova. Prikladnije, posebno s obzirom na vjernike koji prisustvuju ponajviše samo nedjeljnoj misi... U Lekcionarima je također lijepo usklađena i povezanost Starog zavjeta s Novim."¹⁷

Konstitucija naglašava mnogostruku upotrebu Svetog pisma u raznim molitvenim činima. "Iz njega se uzimaju čitanja i tumače u homiliji; iz njega se pjevaju psalmi; njime su nadahnute i prožete molitve, zazivi i liturgijske pjesme; od njega čini i znakovi primaju svoje značenje" (SC 24).

Sveto pismo se u liturgiji od prvih početaka Crkve ne samo čitalo nego i tumačilo. Sv. Justin u svojoj Prvoj apologiji piše: "A u dan zvan dan sunca drži se zajednički sastanak svih, bilo da borave u gradu ili na selu. Koliko već ima vremena, čitaju se spomen-zapisi apostola i knjige proročke. Nato, kad čirač prestane, predstojnik nas opomene i potakne živom riječju da se ugledamo u one primjere."¹⁸ Tako je to bilo kroz dugu povijest Crkve. Sabor se nadovezuje na tu dičnu tradiciju te govori da je propovijed "dio same liturgije" (SC 52) i stoga "neka se i u rubrikama naznači najzgodnije mjesto za propovijed kao dio liturgijskog čina kad god to obred dopušta; i neka se služba propovijedanja vrši vrlo vjerno i pravilno. Propovijedanje neka crpi poglavito iz vrela Svetog pisma i liturgije, jer navješćuje čudesna djela Božja u povijesti spasenja ili u otajstvu Kristovu, koje je uvijek u nama prisutno i djelatno, osobito u liturgijskim slavljima" (SC 35). Stoga Konstitucija na drugom mjestu naglašava: "Homilija se veoma preporučuje; ona je dio same liturgije. Njome se tijekom liturgijske godine na temelju svetog teksta tumače otajstva vjere i pravila kršćanskog života. Neka se to nikako ne propušta, osim zbog teškog razloga, nedjeljama i zapovijedanim blagdanima na misama koje se služe uz učešće naroda"(SC 52). U stvari time se izražava uputa i želja "da bar kratka propovijed, ukoliko dopušta obred, bude dio svakog liturgijskog čina... Iz toga se vidi koliko je čitanje i tumačenje Božje riječi važno i što sve treba poduzeti da je Božji narod može ispravno shvatiti i na nju dolično odgovoriti."¹⁹ Konstitucija preporučuje i "liturgijsku katehezu" i "slavlje Božje riječi" (SC 35).

Vođena ovim željama i uputama Sabora posaborska liturgijska obnova obogatila je liturgijske obrede veoma velikim i raznovrsnim izborom biblijskih tekstova i molitvenih formula. Ujedno je u obnovljenoj liturgiji nezamisliv bilo koji obred nez čitanja Božje riječi. Tako se skoro čitavo Sveto pismo pročita u dvogodišnjem svagdanjem i togodišnjem nedjeljnom ciklusu misnih čitanja, u slavljenju sakramenata i u časoslovu koji je na poseban način

¹⁷ Isto, 164-165.

¹⁸ Citat uzet iz: Z. PAŽIN, *Sakramenti inicijacije* (Nacrt predavanja), Čepin 1994, 84.

¹⁹ M. KIRIGIN, nav. dj., 165-166.

obogaćen svetopisamskim tekstovima i molitvenim formulama. To je zaista veliko biblijsko obogaćenje liturgije.²⁰

Nakon uvida u pastoralnu usmjerenost i teološke temelje saborske Konstitucije o svetoj liturgiji i isticanja teološko-ekleziološkog, te liturgijsko-euharistijskog i biblijskog polazišta cjelokupne saborske obnove, lakše nam je razaznati zašto je Sabor zacrtao određena temeljna načela koja je potrebno ostvariti, da bi se postiglo željeno sudjelovanje svih vjernika u liturgiji i da bi se na njima mogla temeljiti ta obnova. Ta načela nisu puki formalizam nego imaju duboko teološko opravdanje. Uputit ćemo na ona najglavnija i najbitnija.

2. 4. Temeljna načela obnove

a) Liturgijski odgoj. Da bi se u liturgijskim obredima moglo potpuno, svjesno, djelatno i plodonosno sudjelovati, kako zahtijeva sama narav liturgije, potrebno ju je poznavati i razumjeti. Zato Konstitucija o svetoj liturgiji potiče nastojanje oko sustavnog liturgijskog odgoja svih sudionika liturgijskih čina počevši od profesora liturgike, zatim svećenika, redovnika, sjemeništara i svih vjernika. Na poseban način naglašava se nužnost ispravnog i temeljitog liturgijskog odgoja svih onih koji se spremaju na ministerijalno svećeništvo, čemu treba posvetiti posebno nastojanje već u sjemeništim, u redovničkim zavodima i na teološkim fakultetima, gdje predmet liturgije treba uvrstiti među važnije i glavne predmete. U tom odgoju treba se služiti svim znanstvenim i pastoralnim metodama i upotrijebiti sva teološka, povijesna, duhovna, pastoralna i pravna sredstva. Posebno je neophodan liturgijski odgoj svih svećenika koji pastoralno djeluju. Oni trebaju biti prožeti liturgijskim duhom i shvaćati što u obredima čine, te živjeti liturgijskim životom, da bi mogli biti učitelji liturgije i neprestano nastojati oko liturgijskog odgoja vjernika i tako ih oduševiti za djelatno sudjelovanje u liturgijskim obredima. Jedino na taj način liturgija može postati "prvo i nenadoknadivo vrela iz kojega vjernici valja da crpe pravi kršćanski duh"(SC 14; usp. SC 14-19). Veoma je korisno osnovati biskupijeske i međubiskupijske liturgijske odbore te odbore svete glazbe i umjetnosti u kojima će prikladni stručnjaci, potpomažući jedni druge i radeći zajedno, promicati pastoralno-liturgijsku djelatnost i pomagati biskupu oko unapređivanja i prilagođivanja liturgije (usp. SC 44-46).

b) Obnova liturgije. Liturgija je djelo Crkve, cijelog otajstvenog tijela Isusa Krista, tj. ministerijalnog svećenstva i Božjeg naroda. Ona treba biti prilagođena svim sudionicima u njoj, a u prošlosti počesto nije tako bilo. Stoga je potrebna opća obnova liturgijskih obreda i formulara. Zato "dobra Majka Crkva želi marljivo provesti opću obnovu liturgije sa svrhom da bi kršćanski narod od svete liturgije sigurnije postigao obilne milosti... Tom se

²⁰ Usp. Isto, 136-139, 163-169, 218-222; A. G. MARTIMORT. nav. dj., 35-37.

obnovom tekst i obredi imaju tako srediti, da jasnije izraze one svetinje koje su u njima označene pa da ih kršćanski narod, koliko je moguće, može lako razumjeti i kod njih sudjelovati punim, djelatnim i zajednici svojsvenim slavljem"(SC 21). Obnova se mora temeljiti na zdravoj tradiciji, ali se nakon teološkog, povijesnog i pastoralnog proučavanja ne smiju izbjegavati ni potrebne promjene, kad to zahtijeva pastoralna korist Crkve (usp. SC 23).

U toj obnovi liturgija se treba neprestano i obilno hraniti Svetim pismom o čemu nam "svjedoči časna predaja istočnih i zapadnih obrerda"(SC 24). "Liturgijski čini... pripadaju čitavom Tijelu Crkve te ga očituju i na nj se odnose", stoga se u liturgijskim obredima ima dati prednost zajedničkom slavlju pred pojedinačnim i zasebnim, ali tako da "svatko, bio služitelj ili vjernik, vrši svoju službu i čini samo ono i sve ono što na nj spada prema naravi obreda i prema liturgijskim propisima" (SC 26-28). Da bi svi sudionici u liturgiji mogli što pobožnije i djelatnije sudjelovati kako "pristoji tako važnoj službi... treba ih... brižljivo zadojiti liturgijskim duhom i poučiti da svoje uloge obavljaju pravilno i skladno"(SC 29-31). Potrebno je obnoviti liturgijske knjige, formulare i obrede, koji trebaju biti jednostavni, kratki i jasni, prilagođeni shvaćanju svih i najjednostavnijih vjernika, da bi ih svi mogli lako shvatiti i bez velika tumačenja (usp. SC 25; 34).

c) Potrebna prilagodba. "Liturgija se sastoji od nepromjenljivog dijela koji je božanski ustanovljen i od promjenljivih dijelova koji se tijekom vremena mogu ili čak moraju mijenjati, ako su se u njih uvukle pojedinosti koje manje odgovaraju izvornoj naravi same liturgije ili su postale manje prikladne"(SC 21). Tijekom povijesti zaista se u liturgiju uvuklo ponešto što više ne odgovara te je "potrebno štošta prilagoditi potrebana našeg vremena"(SC 62). "Crkva... poštuje i promiče duhovne osobine i obilježja različitih rasa i naroda... prosuđuje... i čuva sve što u različitim narodnim običajima nije nerazrješivo povezano s praznovjerejem i zabludom,... katkada to pripušta i u samu liturgiju, ako se samo može uskladiti s izrazima pravog i istinskog liturgijskog duha" (SC 37).

Stoga Konstitucija određuje da se "u novom izdanju liturgijskih knjiga dadne mjesta za opravdane raznolikosti i za prilagođivanja raznim etničkim skupinama, krajevima i narodima, naročito u misijama" (SC 38). To znači priznanje i prihvaćanje i daljnji razvoj svih zakonito uvedenih obreda (usp. SC 4) promotrivši razborito što se "može zgodno pripustiti u bogoslužje iz predaje i duha pojedinih naroda" (SC 39-40). Uvođenje živog narodnog jezika u liturgiju mnogo je doprinijelo zdravoj liturgijskoj obnovi i potrebnoj prilagodbi (usp. SC 36; 54). Za plodonosnu prilagodbu liturgije veoma je značajna odredba Sabora da i biskupi i biskupske konferencije mogu prema pravu, u određenim granicama, uređivati liturgiju, što prema Kan. 1257 CIC-a iz 1917. nije bilo moguće (usp. SC 22).

Ove upute Sabora o potrebnim prilagođivanjima u velikoj mjeri su ostvarene u pokoncilskim liturgijskim knjigama i obrednicima. U njima se

predviđaju i mogućnosti daljnjih prolagodivanja koja spadaju na biskupske konferencije, na biskupa ordinarija, ali isto tako i na celebranta.²¹

2. 5. Ostvarenja glavnih odredaba i smjernica zacrtanih u Konstituciji o svetoj liturgiji Sacrosanctum Concilium

Nakon Konstitucije o svetoj liturgiji objavljeno je više važnih dokumenata koji žele provesti u djelo obnovu liturgije i njezina zakonodavstva kako je to zacrtao Sabor u toj Konstituciji. Razumljivo je da se u tim dokumentima i obredi i liturgijsko zakonodavstvo razvijaju i tako idu dalje, nadilaze Konstituciju o svetoj liturgiji. Navodimo samo najvažnije službene i univerzalne dokumente.

U siječnju 1964. Pavao VI. izdaje apostolsko pismo *Sacram Liturgiam* o stupanju na snagu nekih odredaba Konstitucije *Sacrosanctum Concilium* i osniva Vijeće za provedbu Konstitucije o svetoj liturgiji, koje je proučavalo i pripremalo liturgijske tekstove i obrede prema saborskim smjernicama. Ovo Vijeće je dosta brzo provodilo bitnu liturgijsku reformu.

Godine 1969. Vijeće za provedbu Konstitucije i Kongregacija obreda ujedinjuju se pod nazivom Sveta Kongregacija (ili Zbor) za bogoštovlje. Ovo Vijeće i njegova nasljednica Kongregacija za bogoštovlje izdali su šest važnih uputa i time postupno uređivali liturgijsko zakonodavstvo. One pružaju veću mogućnost upotrebe narodnog živog jezika u raznim liturgijskim obredima. Tri instrukcije donose odredbe o pravilnoj provedbi Konstitucije o svetoj liturgiji.

U rujnu 1964. Kongregacija obreda objavila je prvu Uputu za pravilno provođenje Konstitucije o svetoj Liturgiji: *Inter Oecumenici*. Ova Uputa detaljnije određuje liturgijsku vlast biskupskih konferencija i potanje tumači neke zakone donesene u prijašnjim dokumentima. - Početkom 1965. Kongregacija obreda objavljuje Dekret *Nuper edita Instructio* koji donosi novi Red mise: Obred koji se treba održavati kod slavljenja mise. U njemu se govori i o greškama koje se mogu događati kod slavljenja mise. Pojednostavljuju se rubrike i mnoge postaju samo direktivne da bi se olakšalo aktivno, zajedničko, pobožno i svjesno sudjelovanje vjernika u slavljenju mise. - Iste godine u ožujku pojavljuje se Dekret *Ecclesiae semper* koj donosi Obred koji treba održavati kod koncelebracije mise i Obred pričesti pod obje prilike. Time se vraća koncelebracija, rubrike se pojednostavljuju i proširuje mogućnost pričesti pod obje prilike.

Istog dana Dekretom *Quamplures Episcopi* proglašeno je tipsko izdanje Promjena koje treba uvesti u slavljenje Svetog tjedna. - U lipnju Savjet izdaje Uputu o prijevodima na žive jezike u biskupijama i redovničkim zajednicama. U rujnu pojavljuje se enciklika Pavla VI. *Mysterium fidei* o nauci o presvetoj

²¹ Usp. R. CIVIL, nav. čl., 198-199; G. PASQUALETTI, nav. pojam, 1188-1207.

euharistiji i o štovanju presvete euharistije. - U prosincu Sveta Kongregacija za sjemeništa izdaje Uputu o uvođenju sjemeništaraca u liturgiju. - U siječnju 1966. Sveta Kongregacija obreda izdaje Dekret Cum, nostra aetate koji regulira izdavanje liturgijskih knjiga.

U travnju iste godine Savjet objavljuje Opću molitvu ili Molitvu vjernika gdje je nekim biskupskim konferencijama prikazana narav, struktura i primjeri molitve vjernika. - U ožujku 1967. pojavljuje se Uputa Kongregacije obreda Musicam Sacram o upotrebi glazbe u liturgiji.

U svibnju izlazi Tres abhinc annos, druga Uputa iste Kongregacije za ispravno provođenje Konstitucije o svetoj liturgiji, koja još pojednostavljuje propise u redu mise, određuje da se euharistijska molitva u misi moli naglas na živom narodnom jeziku i još proširuje mogućnost pričesti pod obje prilike. - U istom mjesecu izlazi i Uputa o štovanju euharistijskog otajstva Eucharisticum mysterium, koja opširno govori o svim vidovima štovanja euharistije.

U lipnju Pavao VI. izdaje apostolsko pismo Sacrum Diaconatum Ordinem o uvođenju stalnog đakonata. U svibnju 1968. Kongregacija obreda izdaje Dekret kojim se proglašuju Nove euharistijske molitve i Predslovlja. - U lipnju Pavao VI. izdaje apostolsku konstituciju Pontificalis Romani kojom odobrava nove obrede đakonskog, prezbiteriskog i biskupskog ređenja. U veljači 1969. pojavljuje se apostolsko pismo Pavla VI. Mysterii paschalis kojim odobrava opća pravila liturgijske godine i novog rimskog kalendara. - Nekoliko objavljenih dokumenata pripremiло je izdanje Rimskog misala, uređenog i obnovljenog prema odredbama Sabora, koji je objavljen 1969, ≤1975. U njemu se nalazi opširan Opći uvod, koji je veoma značajan za pravilno shvaćanje mise, jer izbjegava rubricizam misala Pija V. Rubrike su u njemu jednostavne i jasne.

Treća Uputa Liturgicae instaurationes pojavljuje se u rujnu 1970. godine. U njoj se naglašava da je prošlo vrijeme liturgijskih "eksperimenata" i da je potrebno kočiti preveliku "slobodu", koja se pojavljuje u primjeni novog reda mise. Kroz kratko vrijeme izišle su i obnovljene liturgijske knjige i obrednici: Rimski pontifikal, razni obredi (1968. i dalje), Red misnih čitanja (1969, ≤1981), Obrednici svih sakramenata (1969-1974), Liturgija časova (1971), Mise i čitanja Blažene Djevice Marije (1971), Veliki tjedan (1971, doručeno ≤1990). Veliko značenje ima novi Obred uvođenja odraslih u kršćanstvo (1972). U ovom Obredniku posebno je došao do izražaja novi stil i shvaćanje liturgijskog zakonodavstva. Pojavljuje se i obrednik: Sveta pričest i štovanje euharistijskog otajstva izvan mise (1973), gdje se nalazi obred dijeljenja svete pričesti izvan mise, te obred pričesti i popudbine bolesnika kad ih dijeli izvanredni djelatelj i različiti oblici štovanja presvete euharistije. Ispred svakog dijela nalaze se teološki veoma bogate prethodne napomene. U Obredniku se nalaze i različiti tekstovi za dijeljenje svete pričesti izvan mise te za klanjanje i ophod sa Svetotajstvom. Godine 1977. objavljen je Red posvete crkve i oltara. Zbirka misa o Blaženoj Djevici Mariji s čitanjima pojavila se

1987. godine. Bogatiji u prethodnim napomenama, obredima i molitvama Red slavljena ženidbe dobio je II. tipsko izdanje 1991. godine. Hrvatska biskupska konferencija je priredila 1998. godine novo, popravljeno i dopunjeno izdanje Red pristupa odraslih u kršćanstvo, te Red potvrde.²²

Za liturgijsku obnovu veoma važana je Uputa Svetog zbora za katolički odgoj In ecclesiasticam futurorum (1979), koja pravilno usmjeruje liturgijski odgoj u sjemeništima.

Zakonik kanonskoga prava iz 1983. godine u kan. 2 kaže: "Zakonik obično ne određuje obrede koji treba da se obdržavaju u bogoslužnim slavljenjima; stoga dosadašnji bogoslužni zakoni zadržavaju svoju snagu, osim ako se koji od njih protivi kanonima Zakonika."²³ Time je liturgijsko zakonodavstvo u strogom smislu isključeno iz Zakonika, ali ne i ono u širem smislu. Stoga liturgija zauzima važno mjesto u novom Zakoniku, ne u vidu liturgijskih odredbi koje precizno određuju odvijanje pojedinih obreda nego više u vidu raznih odluka koje se indirektno odnose na liturgijske obrede. Ipak je i takvih liturgijskih odluka manje nego u Zakoniku iz 1917. godine. Naime, u liturgijskim knjigama izdanim nakon sabora liturgijsko zakonodavstvo temeljito je razrađeno prema posve novom posaborskom shvaćanju njegove uloge u liturgijskim obredima. Kad je novi Zakonik izišao na snazi je bilo to novo liturgijsko zakonodavstvo, stoga nije trebalo donositi ga u Zakoniku, jer se smatralo da on i ne treba sadržavati pojedinačne precizne liturgijske odredbe.²⁴

Mogli bismo još nabrojiti mnogo raznih dokumenata, koje su izdale razne nadležne crkvene vlasti, a rade o euharistijskom otajstvu, o ostalim sakramentima, blagoslovinama, liturgiji časova, liturgijskoj godini, svetoj glazbi i raznim drugim zanimljivim pitanjima crkvenog i liturgijskog života. Tko ih želi pobliže upoznati upućujemo ga na *Enchiridion Liturgico, Tutti i testi fondamentali della Liturgia tradotti, annotati e attualizzati*, Ed. Piemme, Centro Azione Liturgica, Roma 1989.

²² Usp. R. CIVIL, nav. čl., str. 199-202; I. SCICOLONE, *Libri liturgici*, u: D. SARTORE e A. M. TRIACCA, nav. dj., 707-713; A. ADAM, nav. dj., 54-59; M. AUGÉ - S. MARSILI, *Cronologia della riforma liturgica*, u: B. NEUNHEUSER i drugi, nav. dj., 211-218; A. G. MARTIMORT, *Bilancio della riforma liturgica - Elenco dei documenti sulla riforma liturgica*, 57-66.

²³ Na temelju ovog kanona *Zakonika kanonskog prava* Sveta Kongregacija za sakramente i bogoštovlje donijela je pod br. CD 1200/83 od 12. rujna 1983. godine odredbu o izmjenama onih liturgijskih propisa u liturgijskim knjigama izdanim prije Zakonika, koji se protivne njegovim kanonima. Te izmjene treba unijeti u nova izdanja tih knjiga, da bi se tako i ti liturgijski propisi uskladili s ovim novim Zakonikom. Takvih promjena ima u 75 brojeva raznih liturgijskih knjiga. (Usp. *Notitiae*, br 206, rujan 1983, str. 540-561).

²⁴ Usp. A. CUVA, *Diritto liturgico*, u: D. SARTORE i A. M. TRIACCA, *Nuovo dizionario di liturgia*, Ed. Paoline, Roma 1984, str. 371-372; Isti, *Liturgia nel nuovo Codex Juris Canonici*, u: isto, 743-753.

3. Plodovi i dostignuća saborske i posaborske liturgijske obnove

Sabor je ublažio strogu jednoličnost i centralizam. Zato liturgijska obnova dovodi do bitne promjene shvaćanja liturgijskog zakonodavstva. Rimski liturgijski monolitizam uzmiče pred onim bitnim u liturgiji: punim i svjesnim sudjelovanjem vjernika u liturgijskim obredima. Liturgija je u stvari milosni život Crkve, a život ne smije biti statičan nego dinamičan. Zakočiti ga bilo bi neprirodno. Zato se u liturgiju pripušta pluralizam ne samo s obzirom na živi jezik, nego često i u oblikovanju pojedinih obreda. Lokalnoj liturgiji pojedinih naroda priznaje se pravo postojanja, dapače potiče se da se rimska liturgija obogati vlastitostima pojedinih naroda, ukoliko se to ne protivi biti rimske liturgije. Tako dolazimo do određenih bitnih načela na kojima se temelji posaborska liturgijska obnova i liturgijsko zakonodavstvo.

Jedinstvo, ali ne jednoličnost - To načelo jasno ističe već saborska Konstitucija o svetoj liturgiji, gdje se kaže da "Crkva ne želi ni u liturgiji nametnuti strogu jednoličnost, kad god nije u pitanju vjera ili dobro čitave zajednice. Naprotiv, ona poštuje i promiče duhovne osobine i obilježja različitih rasa i naroda. Ona... čuva sve što u različitim narodnim običajima nije nerazrješivo povezano s praznovjermjem i zabludom; štoviše, katkada to pripušta i u samu liturgiju, ako se samo može uskladiti s izrazima pravog i istinskog liturgijskog duha" (SC 37). Posve je jasno da je potrebno apsolutno jedinstvo kad se radi o vjerskim istinama, a ako je u pitanju dobro zajednice onda je dovoljno i relativno jedinstvo. Dosljedno tome Konstitucija određuje: "Čuvajući bitno jedinstvo rimskog obreda, neka se također u novom izdanju liturgijskih knjiga dadne mjesta za opavdane raznolikosti i za prilagođivanja raznim etničkim skupinama, krajevima i narodima, naročito u misijama. Neka se to na zgodana način ima pred očima u uređivanju obreda i u određivanju rubrika"(SC 38). Naglašava se da je potrebno očuvati "bitno jedinstvo rimskog obreda". To jedinstvo moguće je očuvati ako "nadležne crkvene teritorijalne vlasti" kod uvođenja korisnih i potrebnih prilagođenja to čine "u granicama postavljenima u tipskim izdanjima liturgijskih knjiga" (SC 39).

Naime, ako tipska izdanja liturgijskih knjiga predviđaju mogućnost "prilagođivanja raznim etničkim skupinama, krajevima i narodima, naročito u misijama" i zbog toga mogućnost uvođenja opravdanih raznolikosti, to je garancija, ako se to i provede, da će se ipak očuvati bitno jedinstvo i duh rimskog obreda. Ova prilagođivanja ne odnose se samo na nešto nebitno, izvanjsko, kao na pr. rubrike ili liturgijske boje, nego i na uređenje samih obreda i formuliranje liturgijskih molitava, razumije se uvijek koliko to predviđaju službena izdanja liturgijskih knjiga. Kod toga je veoma bitno paziti na dva principa koja postavlja Konstitucija, a to su da se u liturgiju može uvesti ili u njoj sačuvati ono "što u različitim narodnim običajima nije nerazrješivo povezano s praznovjermjem i zabludom" i da se to "može uskladiti s izrazima pravog i istinskog liturgijskog duha"(SC 37). Ako se postupa na ovaj način onda "i poslije svih mogućih izmjena i prilagođivanja morat će se

uvijek govoriti o jednom jedinstvenom rimskom obredu. Njegove ga raznolikosti mogu obogaćivati, a ne rušiti."²⁵

Time nije dovedeno u opasnost jedinstvo crkvene liturgije i molitve, nego dolazi do izražaja liturgijsko bogatstvo crkvene tradicije i ukorijenjenost njezinih molitava u život, običaje i kulturu pojedinih naroda. Naime, zajednica vjernika je bogoštovna zajednica, u njoj se razvija kršćanski život, i upravo zato liturgija je najdjelotvornija onda kada je kršćanske zajednice mogu slaviti na njima najprikladniji način. Tada, usprkos nebitnih razlika, otkrivamo bitno jedinstvo vjere i obreda u njihovoj biti, jer se svi temelje na zajedničkoj tradiciji. Stoga i liturgijsko zakonodavstvo treba poštivati princip inkulturacije liturgije u svakom narodu.

Pluralizam i decentralizacija - Iz načela jedinstva, a ne jednoličnosti nedvojbeno proizlazi da liturgija treba biti otvorena zdravom pluralizmu liturgijskih oblika, posebno onih u lokalnim Crkvama. Vjeran postavljenim načelima i donesenim odredbama Sabor izjavljuje: "Sveta Majka Crkva smatra ravnopravnima i jednako časnim sve zakonito priznate obrede, te hoće da se oni i dalje čuvaju i na svaki način njeguju; ona želi da se, gdje je potrebno, oprezno, temeljito i u duhu zdrave predaje preispitaju, te im se dadne nova snaga za današnje prilike i potrebe" (SC 4). Time Sabor priznaje legitimnost svim postojećim zakonito priznatim liturgijskim obredima, bilo da su se razvili neovisno od rimskog obreda ili pak iz njega, ako bolje odgovaraju tradicijama i kulturama pojedinih naroda. Međutim, i u samom rimskom obredu predviđaju se mogućnosti prilagođivanja i uvođenja mjesnih običaja "u granicama postavljenim u tipskim izdanjima liturgijskih knjiga" (SC 39). Upravo stoga "Crkva ne želi ni u liturgiji nametnuti strogu jednoličnost, kad god nije u pitanju vjera ili dobro čitave zajednice" (SC 37). Kod izdavanja novih liturgijskih knjiga potrebno je voditi računa o zakonitim običajima i raznolikostima kod pojedinih etničkih skupina, krajeva i naroda, posebno u misijama (usp. SC 38). Upravo stoga Sabor poziva nadležnu crkvenu teritorijalnu vlast da "što prije pripremi vlastiti obrednik, prilagođen potrebama pojedinih krajeva"(SC 63) i da "pomno i razborito promotri što se u tom pogledu može zgodno pripustiti u bogoslužje iz predaje i duha pojedinih naroda. Prilagođenja koja se smatraju korisnima ili potrebnima neka se predlože Apostolskoj Stolici da se onda uvedu s njezinim pristankom"(SC 40,1). Naglašava se da se u rimsko bogoslužje mogu pristankom Apostolske Stolice pripustiti neki elementi iz tradicije i kulture pojedinih naroda ako je njihovo uvođenje korisno ili potrebno za autentičniji liturgijski život tih naroda. Za uređivanje liturgije na ovaj način nadležni su "zakonito ustanovljeni teritorijalni biskupski skupovi različitih vrsta" (SC 22, B 2).

²⁵ M. KIRIGIN, nav. dj., 177-178; usp. A. CUVA, *Diritto liturgico*, u: D. SARTORE i A. M. TRIACCA, nav. dj., 374-375; A. CHUPUNGO, *Adattamento*, u: isto, 1-15; A. M. TRIACCA, *Patecipazione*, u: isto, 1015-1040; G. PASQUALETTI, *Riforma liturgica*, u: isto, 1188-1207; B. NEUNHEUSER, *Storia della liturgia*, u: isto, 1473-1477; V. DEVETAK, *Obredi svetog susreta, SB*, god XXIII, 2(1983), 122-124.

Ova decentralizacija liturgije ne smije se shvatiti kao umanjene pobožnosti ili nedostatak potrebnog poštivanja crkvenog autoriteta. Ona želi stvoriti potrebne uvjete da ljudi svih rasa i naroda mogu s razumijevanjem, svjesno i plodonosno slaviti liturgiju Crkve u onom bitnom jedinstvenu na njima najprikladniji i najrazumljiviji način. Jer Crkva, kao liturgijska ustanova i sami liturgijski obredi, kojima je Crkva kroz stoljeća vršila bogoštovlje, nisu sami sebi svrha, nego služe svim ljudima da uspostave međusobno zasjedništvo i molitveni dijalog s Bogom. Razumije se da je potrebno sačuvati jedinstvo u bitnome, u apostolskoj tradiciji. I dalje vrhovnu liturgijsku vlast ima Sveta Stolica, a nadležne teritorijalne crkvene vlasti onoliko koliko im to dopušta današnje liturgijsko zakonodavstvo.²⁶

Sva posaborska tipska izdanja liturgijskih knjiga, poštivajući ove odredbe i upute saborske Konstitucije o svetog liturgiji, predviđaju mogućnost prilagođavanja te potiču nadležne biskupske konferencije da prosude što u vlastitim obrednicima mogu preuzeti iz običaja svoga naroda, te da zadrže ili prilagode eventualne zasebne dijelove već postojećih zasebničkih obrednika, ako se mogu uskladiti s Konstitucijom o svetog liturgiji. Posebno se naglašava da biskupske konferencije misijskih krajeva trebaju prosuditi mogu li se pojedini dijelovi inicijacije uobičajeni kod nekih naroda prilagoditi kršćanskom obredu krštenja i mogu li se u nj uvesti. Za konačno uvođenje takvih prilagođavanja potreban je pristanak Apostolske Stolice.²⁷

Napredak uz poštivanje tradicije - Ovdje treba imati na umu da "se liturgija sastoji od nepromjenljivog dijela koji je božanski ustanovljen i od promjenljivih dijelova koji se tokom vremena mogu ili čak moraju mijenjati, ako su se u njih uvukle pojedinosti koje manje odgovaraju izvornoj naravi same liturgije ili su postale manje prikladne"(SC 21; usp. SC 62). Sabor za ovo daje ispravnu smjernicu: "Sačuvati zdravu predaju i ujedno otvoriti put opravdanom napretku"(SC 23). Promjene i prilagođavanja su potrebni i zato "Crkva želi marljivo provesti opću obnovu liturgije sa svrhom da bi kršćanski

²⁶ Usp. M. KIRIGIN, nav. dj., str. 177-180; A. Cuva, "Diritto liturgico", u: D. Sartore i A. M. Triacca, nav. dj., str. 375; A. Chupungco, nav. pojam, u: isto, str. 1-2; 10-15; G. Pasqualetti, nav. pojam, u: isto, str. 1198-1205; R. Civil, nav. čl., str. 206-207; V. Devetak, "Obredi svetog susreta", u: SB, god. XXIII, 2 (1983), str. 118-124.

²⁷ Usp. *Rimski obrednik*, Red krštenja, Kršćanska inicijacija, KS, Zagreb 1970, br. 30-33; *Rimski pontifikal*, Red potvrde, Prethodne napomene, KS, Zagreb 1998, br. 16-17; *Rimski obrednik*, Sveta pričest i štovanje euharistijskog otajstva izvan mise, KS, Zagreb 1974, br. 12; *Rimski obrednik*, Red slavljenja ženidbe, 2. tipsko izdanje, KS, Zagreb 1997, 39-44. Za slavljenje ženidbe predviđene su veće ovlasti biskupskih konferencija, nego li je to za ostale sakramente. U Obredniku stoji: "Osim toga, svaka biskupska konferencija ima pravo, prema odredbi Konstitucije o svetom bogoslužju (br. 63 b), sastaviti vlastiti obred slavljenja ženidbe u skladu s mjesnim i narodnim običajima, uz odobrenje Apostolske Stolice."(br. 42). Ide se i korak dalje: "U običajima i načinima slavljenja ženidbe u onih naroda koji istom sada primaju evanđelje sve što je časno i nije nerazrješivo povezano s praznovjerejem i sa zabludama neka se s razumijevanjem odvagne i, ako je moguće, nepromijenjeno zadrži, pa i u samo bogoslužje pripusti, samo ako je u skladu s načelima pravoga i izvornoga liturgijskog duha"(br. 43). - Slično bismo mogli navesti i za sve ostale liturgijske knjige.

narod od svete liturgije sigurnije postigao obilne milosti"(SC 21). Međutim, i takve potrebne promjene i prilagođivanja mogu se vršiti jedino "čuvajući bitno jedinstvo rimskog obreda" (SC 38).

Ovog načela držala se i drži se Crkva kod nužnog posuvremenjivanja svojih liturgijskih odredaba i obreda. Crkva se ni u kom slučaju ne može odreći zdrave tradicije, ali tu tradiciju potrebno je neprestano produbljivati i tako omogućiti ostvarenje potrebnog napretka i nužne obnove. Da bi se to moglo što uspješnije ostvarivati Konstitucija je dala potrebna usmjerenja: "Da se sačuva zdrava predaja i ujedno otvori put opravdanom napretku, neka obnavljanju pojedinih dijelova liturgije uvijek prethodi brižljivo teološko, povijesno i pastoralno proučavanje. Uz to se treba osvrtni na zakone općeg ustrojstva i duha liturgije, kao i na iskustvo što ga je donijela novija liturgijska obnova ili već tu i tamo dane povlastice. Neka se, napokon, ne uvode novosti ako to ne traži istinska i sigurna korist Crkve i uz oprezno nastojanje da novi oblici na neki način organski izrastu iz već postojećih oblika. Neka se također pazi, koliko je moguće, da ne bude znatnih razlika u obredima između susjednih pokrajina."(SC 23).

Iz navedenoga jasno proizlazi da se "liturgijski život Crkve mora razvijati organski. Liturgiji je potrebna i dobro došla reforma, ali ne revolucija. Na tom će polju biti od velike koristi posadašnjenje mnogih tekstova i obreda, ali uz uvjet da se čuva nepregledno blago što su nam ga namrla tolika stoljeća. Ta je predaja Crkvi uvijek mnogo značila, osobito na liturgijskom području."²⁸ U liturgiji se izražava vjera Crkve, zato se promjene i prilagođivanja ne smiju vršiti bez savjesne pripreve. Potrebno je svestrano proučavanje liturgijskih tekstova i obreda, da bi se mogli upoznati zakoni po kojima se liturgija ravna a time i duh liturgije i tako razaznati što je u bogoslužju dobro ili manje dobro. Promjene nikada nisu svrha same sebi, vrše se jedino ako to traži pastoralna korist Crkve, to jest ako će te promjene doprinijeti duhovnom napretku vjernika.²⁹

Olakšanje sudjelovanja vjernika - Razumije se da je Sabor bio svjestan te je to i izričito naglasio da je "liturgija ipak vrhunac ka kojemu teži djelatnost Crkve, i ujedno izvor iz kojega proističe sva njezina snaga... Iz liturgije dakle, osobito iz euharistije, kao s izvora, izljuje se na nas milost te se s najvećim uspjehom postizava ono posvećenje ljudi i proslava Boga u Kristu, prema čemu se, kao prema svojoj svrsi, stječu sva druga djela Crkve"(SC 10). Da bi se to u liturgiji i ostvarilo i "da se postigne takav potpuni uspjeh, potrebno je da vjernici pristupaju k svetoj liturgiji s pravim raspoloženjem duše, a svoju pamet usklade s glasom i da sudjeluju s nebeskom milosti kako je ne bi uzalud primali"(SC 11). Upravo stoga je potrebno puno, plodno i djelatno učestće svega naroda u liturgijskim

²⁸ M. KIRIGIN, nav. dj., 132.

²⁹ Usp. Isto, str. 132-135; A. CUVA, "Diritto liturgico", 375; A. CHUPUNGO, nav. pojam, 10-15; G. PASQUALETTI, nav. pojam, u: isto, 1188-1205.

obredima i to s poznavanjem tih obreda. Zato je Konstitucija i izrazila želju da se ostvari takvo sudjelovanje: "Majka Crkva živo želi da se svi vjernici privedu k onom punom, svjesnom i djelatnom učešću kod liturgijskih obreda koje traži sama narav liturgije i na koje kršćanski narod... snagom krštenja ima pravo i dužnost. U obnavljanju i gajenju svete liturgije najviše treba nastojati oko toga punog i djelatnog učešća svega naroda. Doista, liturgija je prvo i nenadoknadivo vrelo iz kojega vjernici valja da crpe pravi kršćanski duh. Stoga je pastiri duša u čitavoj svojoj pastoralnoj djelatnosti moraju pravilnim odgojem marljivo promicati"(SC 14).

Upravo zato je razumljiva odredba "kod preispitivanja liturgijskih knjiga neka se pomno pazi da rubrike predvide i uloge vjernika"(SC 31). I zaista je novo liturgijsko zakonodavstvo, posebno u uvodima u nove liturgijske knjige, uspjelo donijeti takve poticaje, odredbe i smjernice, koje omogućuju vjernicima da snagom svoga općeg svećeništva, mogu u bogoštovlju sudjelovati na istinski, svjestan, unutanji i osoban način.

U Konstituciji se na mnogo mjesta ponavlja zahtjev za aktivno, svjesno i djelatno sudjelovanje vjernika u liturgiji,³⁰ jer su po krštenju ucijepljeni u Krista i postali su dionici njegova svećeništva i time posvećeni i na takvo sudjelovanje pozvani. I sama narav liturgije traži aktivno, svjesno i djelatno sudjelovanje nazočnih vjernika (usp. SC 14), jer je to sudjelovanje sastavni dio liturgije, koja je službeno i zajedničko bogoslužje svega Božjeg naroda, iako pojedini vjernici u njoj sudjeluju na različiti i svakome svojstven način. Konstitucija to jasno kaže: "Liturgijski čini nisu privatni čini; oni su slavlje Crkve koja je 'otajstvo jedinstva' - sveti puk pod biskupima okupljen i uređen. Stoga ti čini pripadaju čitavom Tijelu Crkve te ga očituju i na nj se odnose; ali pojedinjne njegove udove dosežu na različit način, prema raznolikosti staleža, službi i djelatnog učešća" (SC 26). Zato Konstitucija i određuje da se u obredima zajedničkom i djelatnom sudjelovanju vjernika "ima dati prednost, koliko je moguće, pred pojedinačnim i nekako zasebnim" (SC 27). To proizlazi iz same naravi liturgije, jer sudjelovanje u njoj omogućuje sudionicima aktivno uključivanje u Kristovo djelo spasenja. Naime, liturgija je povijest spasenja još uvijek djelatna po vječnom Kristovu svećeništvu i sudjelovanju vjernika i zato se u njoj "vrši djelo našeg otkupljenja"(SC 2). Kada vjernici aktivno i svjesno sudjeluju u liturgijskim činima, nisu oni samo prisutni povijesnom djelu spasenja, nego tu povijest spasenja ostvaruju u Kristu, s Kristom i po Kristu, koji je u liturgiji uvijek živ i prisutan u ostvarivanju svoga vrhovnog i jedinog svećeništva. To vrijedi za sve liturgijske obrede. Zato je potrebno sve sudionike liturgijskih slavlja "brižljivo zadojiti liturgijskim duhom i poučiti da svoje uloge obavljaju pravilno i skladno" (SC 29). Odatle i proizlazi obveza biskup., svećenik, i svih pastoralnih djelatnika da ubuduće marljivo i ustrajno odgajaju vjernike za

³⁰ Konstitucija poziva vjernike na aktivno, svjesno i djelatno sudjelovanje u liturgijskim činima u sljedećim brojevima: SC 11, 14, 19, 21, 27, 30, 33, 41, 48, 53, 55, 79, 100, 113, 114, 118, 121 i 124.

takvo sudjelovanje u liturgiji i da ih kao mistagogi uvode u razumijevanje liturgijskih obreda.³¹

Istinitost, jednostavnost i fleksibilnost - Ovo su tri veoma važne oznake novog liturgijskog zakonodavstva. One odgovaraju potrebi istinitosti, jednostavnosti i prilagodljivosti liturgijskih obreda, kako to Sabor želi: "Neka se obredi odlikuju plemenitom jednostavnošću, neka budu kratki i jasni, neka izbjegavaju nepotrebna ponavljanja i neka budu prilagođeni shvaćanju vjernika tako da im općenito ne treba mnogo razjašnjenja"(SC 34).

Ovom jednostavnom, kratkom i jasnom odredbom traži se da i obredi postanu takvi. Ipak ova jedna rečenica sadrži više važnih zahtjeva. Prvi je zahtjev da se obredi odlikuju jednostavnošću, jer naše vrijeme u svemu traži jednostavnost. Tom odredbom ne želi se umanjiti ni ljepotu ni znakovitost bogoslužja. Zbog toga se i kaže "plemenitom jednostavnošću", a time se vjerojatno željelo reći, da obredi ne smiju biti ni duhovno siromašni ni nerazvijeni, nego jednostavni ali plemeniti. - Drugi zahtjev to tumači i nadopunja, kad kaže da obredi trebaju biti kratki, ali jasni. Razumljivo je da svi obredi i tekstovi ne mogu biti kratki, ali kada jesu kratki, nikada ta kratkoća ne smije biti na štetu jasnoće. "Kad se govori o jasnoći obreda i tekstova, dobro je naglasiti da je najidealnije kad su oni tako povezani da svaki tekst što više tumači određeni obred i da svaki obred bude usklađen s riječima koje ga prate."³²

Osobina je rimske liturgije da je ona bila u počecima jednostavna, kartka, jasna i istinita, ali je tijekom stoljeća u liturgiju uvedeno mnogo običaja, raznih pobožnosti, dugih i kompliciranih molitava i obreda, a to je dovelo i do nepotrebnih ponavljanja u obredima i molitvama, a tim samim i do njihova težeg razumijevanja. Ni "istinitost nije bila mnogo prisutna u našim dojučerašnjim obredima, gdje se dan zvao noć, a noć dan, i gdje su tolike stvari bile prijetvorne kao katafalki koji su simulirali prisutnost mrtvaca na misi tridesetog dana ili godišnjice."³³ Isto se može reći i za obrede Svetoga tjedna, posebno za vazmeno bdjenje obavljano već u subotu ujutro. Tu je posve nestala istinitost liturgijskog obreda. Da bi obredi bili i kratki i jasni i istiniti potrebno je izbjeći nepotrebna ponavljanja i obrede vršiti u vrijeme i na način kako to odgovara njihovoj naravi, što je u obnovljenoj liturgiji velikim dijelom i učinjeno. Ta obnova započela je već prije Sabora: u tom vidu obnovljeno je vazmeno bdjenje 1951., i cijeli Sveti-tjedan 1955.

Za tim je išao i obnovljeni *Codex rubricarum* 1960. godine, gdje se npr. govori o potrebi pojednostavljenja i istinitosti liturgije časova. Liturgijska Konstitucija zahtijeva da obredi budu jednostavni, kratki i jasni,

³¹ Usp. A. Cuva, *Diritto liturgico*, 375-376; A. CHUPUNGO, nav. pojam, u: isto, 1-2; 10-15; A. M. TRIACCA, nav. pojam, u: isto, 1015-1040; G. PASQUALETTI, nav. pojam, u: isto, 1188-1205; M. KIRIGIN, nav. dj., 102-108.

³² M. KIRIGIN, nav. dj., 161.

³³ A. G. MARTIMORT, nav. dj., 32-33.

ali isto tako i istiniti. Posaborske liturgijske knjige i obrednici u velikoj mjeri su to i ostvarile, posebno u obredu mise, u obnovi liturgijske godine i kalendara, u pontifikalu i svim obrednicima. Ali to pojednostavljene obreda nije bilo svha samo sebi. Nije se htjelo podcijeniti kršćanski liturgijski simbolizam ni biblijske izvore niti ljepotu i sjaj liturgije. "Naprotiv, pojednostavljenje koje je htio Sabor određeno je da znakove učini rječitijima, olakša direktno razumijevanje bez potrebe dugih tumačenja, da im podari veličinu i plemenitost, da oslobodi duh svega što ometa molitvu, u jednu riječ da učini da se moli u duhu i istini."³⁴ - Kako liturgija pripada čitavom Božjem narodu, a ne samo intelektualcima, obredi trebaju biti takvi da ih bez mnogo tumačenja mogu shvatiti i obični vjernici. "Budući da je Crkvi najviše stalo do toga da Božji narod što bolje shvati sve što vidi i čuje u liturgiji, jer samo tako može stvarno sudjelovati, posve je opravdano da obredi, što moguće više, govore sami od sebe. A onda je dovoljno tu i tamo upozoriti na njihovu važnost."³⁵

Razumljivo je da "u ovome ne valja prijeći unaprijed utvrđene granice: koji bi ovo činili, lišavali bi liturgiju svetih znakova i svojstvene joj ljepote, onoga što je nužno da se u kršćanskoj zajednici doista izvršava misterij spasenja i da se taj misterij, s pomoću prikladne kateheze, ispravno shvati pod likom vidljivih stvari."³⁶

Ovi zahtjevi Sabora nisu ostali na papiru. Kod priređivanja i izdavanja obnovljenih i novih liturgijskih knjiga veoma se na to pazilo. Upravo zbog toga se ti obredi i posebno rubrike novih liturgijskih knjiga odlikuju jednostavnošću i fleksibilnošću, jer su i obredi i rubrike pojednostavljeni i prilagođeni prema saborskim uputama i odredbama, a mnoge previše detaljne i nepotrebne rubrike posve su dokinute. Fleksibilnost se očituje i u mnogim direktivnim, usmjerujućim i fakultativnim rubrikama. Time je otvoren put zdravoj kreativnosti, čime je omogućen izbor između dva ili više predloženih načina vršenja obreda i isto tako i prilagodba samih obreda prema sposobnostima i potrebama sudionika, ali, razumije se, samo u granicama koje predviđa liturgijsko zakonodavstvo.

Iz svega rečenog vidljivo je da je liturgijsko zakonodavstvo doživjelo mnoge promjene i to zbog pastoralnih potreba. Zdrava liturgijska tradicija i ono božansko i nepromjenjivo sačuvano je, ali je omogućeno da se izbjegne liturgijski formalizam, legalizam i rubricizam, jer liturgija nije svrha sama sebi.³⁷

³⁴ Isto, str. 35.

³⁵ M. KIRIGIN, nav. dj., 162.

³⁶ Sveti Zbor za bogoštovlje, *Treća uputa za ispravnu primjenu Konstitucije o svetoj liturgiji*, KS, Zagreb 1970, 9.

³⁷ Usp. A. CUVÁ, *Diritto liturgico*, 376-377; A. CHUPUNGO, nav. pojam, u: isto, 1-2; 10-15; A. M. TRIACCA, nav. pojam, u: isto, 1015-1040; G. PASQUALETTI, nav. pojam, 1188-1207; A. CIVIL, nav. čl., 203-207; V. DEVETAK, *Obredi svetog susreta*, u: *SB*, god. XXIII, 2(1983), 118-124; M. KIRIGIN, nav. dj., 161-162.

4. Koje značenje ove promjene imaju za našu liturgijsku svakidašnjicu?

Navest ćemo neke činjenice koje trebaju usmjeravati cjelokupno naše liturgijsko djelovanje.

Liturgijske zakone i propise može donositi za to nadležna vlast prema današnjem liturgijskom zakonodavstvu. Liturgija je djelo Isusa Krista. Liturgijski čini dobivaju snagu iz Kristova pashalnog misterija, oni su njegovo djelo i zato je On vrhovni svećenik, liturg, koji nam u liturgiji dijeli svoju milost. Njegovom voljom sakramentalni susret Boga i čovjeka ostvaruje se pomoću obrednih kretnji, simbola i riječi. On sam vršio je obredno bogoslužje, ali je bio protiv formalizma i praznog vanjskog kulta, jer se pravo bogoštovlje događa u "duhu i istini" (Iv 4, 23). Liturgija je i djelo apostol, jer je Krist njima i preko njih kolegiju biskupa povjerio dijeljenje Božje milosti preko sakramenata. Stoga su oni vjerni Kristovoj zapovijedi: "Ovo činite meni na spomen" (Lk 22, 19), nastavili vršiti liturgijske obrede. Liturgija je i djelo crkvene hierarhije, jer uređivati liturgiju i njezino zakonodavstvo snagom Kristove ovlasti spada isključivo na nju, budući da je samo njoj Krist zajamčio prisustvo Duha Svetoga. Stoga Konstitucija s pravom ističe da "uređenje svete liturgije ovisi jedino od crkvene vlasti koju posjeduje Apostolska Stolica i, prema odredbama prava, biskup" (SC 22, § 1). Tu ovlast prva crkvenom pravu imaju i zakoniti biskupski skupovi: "Na osnovi vlasti što je podjeljuje pravo mogu, u određenim granicama, uređivati liturgiju i nadležni, zakonito ustanovljeni teritorijalni biskupski skupovi različitih vrsta" (SC 22, § 2).

I mjesni biskupi imaju u liturgijskim stvarima vlast u pravno određenim granicama. Po papinoj ovlasti liturgijske obrede i disciplinu uređuje Sveti zbor za bogoštovlje. Teritorijalnoj crkvenoj vlasti pomažu međubiskupijski i biskupijski liturgijski odbori (usp. SC 44-45). Ovlast uređivanja liturgije Crkva prima iz svoga svećeničkog dostojanstva kojim participira na Kristovu svećeništvu. Liturgija je ujedno i izričaj vjere Crkve i izvor koji hrani tu vjeru. Upravo stoga zakonita crkvena vlast treba osigurati potpunu autentičnost i čistoću liturgijskih čina. Dakle, radi se o veoma važnoj stvari, koja se može ticati i pravovjerja, zato i danas stoji na snazi odredba Sabora: "Stoga neka u liturgiji nitko drugi, pa ni svećenik, ništa po svom nahođenju ne dodaje, ukida ili mijenja" (SC 22, § 3). Samovoljno mijenjanje može značiti povredu liturgije i zato se pojedinac ne smije nikada upuštati u bilo kakve nepredviđene promjene. Isto tako "valja imati pred očima da svećenikova privatna popravljivanja svetih obreda vrijeđaju dostojanstvo vjernika i otvaraju put do pojedinačnih i osobnih oblika u svetim slavljinama, a ona izravno spadaju na svu Crkvu. Jer služba svećenika, služba je svekolike Crkve, i zato se može vršiti samo u poslušnosti i zajedništvu s hierarhijom i u težnji za služenjem Bogu i braći. Hierarhijska narav liturgije, njezina sakramentalna snaga i dužno poštovanje prema zajednici vjernika bez sumnje

traže da svećenik svoju ulogu u kultu vrši kao "vjerni sluga i djelatelj Božjih tajna" (usp. 1 Kor 4, 1), ne uvodeći nikakav obred koji nije ustanovljen i odobren u liturgijskim knjigama."³⁸

U ispravnom primjenjivanju liturgijskog zakonodavstva treba nas uvijek voditi duh i smisao liturgije, a ne slavo zakona. Trebamo biti liturgisti, a ne rubricisti. Crkva je pojednostavnila obrede, oslobodila ih je i formalizma i legalizma i automatizma i teatralnosti, ali sačuvala je zakone i rubrike kojima vjernicima i djelateljima želi protumačiti i približiti blago liturgijskih čina. Izvršavanje liturgijskih propisa ne smije nas odvesti u magijsko shvaćanje kao da ti propisi sami po sebi automatski daju vrijednost svetom činu, jer se svetost ne prenosi mehanički, ni obredima ni molitvama. Bitno je da se svi sudionici liturgijskih čina duhovno sjedine s Kristom, a tome doprinose i propisi te imaju svoju vrijednost i smisao. I Krist je preko vidljivih znakova, kretanja i riječi iznutra posvećivao ljude. Zato su i liturgijski znakovi, riječi, kretanje, predmeti, obredi sredstva milosti. Krist nam po njima u Crkvi govori. Zato je Crkva, nadahnuta Duhom Svetim, milosne izvore koje joj je Krist povjerio zaogrнула u obrede i molitve, koji nam pomažu da ih bolje shvatimo i u njima sudjelujemo u vjeri, zahvalnosti i ljubavi, jer "njihovo obredno slavljenje vjernike najbolje i sprema da tu milost plodonosno prime, da Boga pravilno štiju i vrše ljubav" (SC 59). Krist je ustanovio sakramentalne znakove, zato ih djelatelj sakramenata treba obdržavati i točno se držati formula i rubrika što ih propisuje obred. Potrebno je uvijek imati na pameti da ono što službena

Crkva može mijenjati ne dovodeći u pitanje valjanost sakramenata, to nikako ne može činiti pojedinac. Liturgijske obrede treba obavljati s vjerom, proživljeno, pažljivo, valjano i dostojno, bez žurbe i nervoze, ali isto tako bez nepotrebnog otezanja, treba im udahnuti duh, a ne zadovoljiti se samim obdržavanjem slova zakona. Liturgija je po naravi javni kult, zato se mora služiti vidljivim vanjskim znakovima i obredima i odvijati se po određenim zakonima.

Međutim, ako se briga o obredima i rubrikama stavi u prvi plan, ako se vrše mehanički i automatski, a zaboravi se "duša" liturgije, upada se u legalizam, ostaje samo vanjštima, a to rađa smrt pobožnosti, te liturgija nije više ni štovanje Boga ni izvor milosnog života. A na bit, dušu liturgije spada upravo to da se u njoj ostvaruje posvećenje ljudi i proslava Boga. Konstitucija jasno kaže da je liturgija "vršenje Kristove svećeničke službe: u njoj se pomoću vidljivih znakova označuje i, na način pojedinom znaku svojstven, izvršuje čovjekovo posvećenje te tako otajstveno tijelo Isusa Krista, Glava i udovi, vrši cjelokupno javno bogoslužje" (SC 7). "Zbog toga se traži od svakog vršitelja liturgijskih čina da obredima i rubrikama dadne živost, da

³⁸ Sveti zabor za bogoštovlje, *Treća uputa za ispravnu primjenu Konstitucije o svetoj Liturgiji*, KS, Dokumenti 32, Zagreb 1970, br. 1; usp. V. DEVETAK, *Obredi svetog susreta - Liturgijsko zakonodavstvo*, u: *SB*, god. XXIII, 4(1983), 290-296; A. CUVA, *Diritto liturgico*, 367-370; A. G. MARTIMORT i drugi, nav. dj., 75-76; 84-96.

budu slika one svete zbilje koju izražavaju i prenose a koja uzdiže duh vjernika da vjernici ne bi prisustvovali obredima kao tuđinci (usp. SC 48), da obredno slavlje pripremi vjernike da milost plodonosno prime i Boga pravilno štiju (usp. SC 59).³⁹

Dosljedno tome "da se postigne takav potpuni uspjeh, potrebno je da vjernici pristupaju k svetoj liturgiji s pravim raspoloženjem duše, a svoju pamet usklade s glasom i da sudjeluju s nebeskom milosti kako je ne bi uzalud primili. Stoga sveti pastiri moraju budno paziti ne samo da se u liturgijskim činima obdržavaju propisi za valjano i dopušteno slavljenje obreda, nego da u njima vjernici sudjeluju s poznavanjem, djelatno i plodno" (SC 11).

U liturgiji pomoću vidljivih obrednih čina događa se božanska stvarnost, izljuje se na vjernike Božja milost i očituje se vjernički stav prema božanskom, potrebno je stoga te čine obavljati zakonito, skladno i dostojanstveno. Budući da je liturgija i zajednički čin okupljenih vjernika, njezino vršenje zahtijeva disciplinu i red. Potrebni su zato propisi, obredi, rubrike. Crkva ih je odredila. "Legislativna djelatnost Crkve osigurava kontinuitet tradicije i garantira autentičnost obrednog smisla pa je tako isključena svaka sumnja vrijednosti i suvremenosti obreda. Liturgijskoj biti veoma je strano svako pomodarstvo. Upravo propisane rubrike čuvaju je od talasavog fantaziranja i od osobnih ukusa. Razni reformatori liturgije, vođeni svojim ukusom, postali su deformatori liturgije. Nema sumnje da su rubrike potrebne, ali ih treba promatrati u njihovom teološkom bogatstvu. Onaj koji ih shvaća, u njima nalazi duh poštovanja, vjere, ljubavi, mjere i discipline što je još od prvih vremena obilježavalo bogoštovlje.

Bez upadanja u nezdravi rubricizam, potrebno je zauzeti pozitivan stav za napore Crkve da posuvremeni i pojednostavni obrede i da se njezini propisi obdržavaju. Želeći prevladati cjepidlačenje i strogi juridizam, treba se sjetiti da je Crkva samo onda u molitvi, kada oni koji su obvezni slaviti otajstva u ime Crkve obavljaju sveta slavlja prema liturgijskim propisima što ih je postavio autentični crkveni autoritet, bez obzira kako je bilo u drugim razdobljima ili kako netko osobno misli. Radi se o tome da se rubrike i liturgijski zakoni ne opslužuju po slovu nego po duhu.⁴⁰ Crkva "je po svojoj naravi ljudska i božanska, vidljiva i nevidljivim stvarnostima obdarena"(SC 2), a njezini liturgijski obredi imaju sakramentalnu vrijednost, budući da se po njima izvršuje Kristovo spasiteljsko djelo. Stoga "urediti ili preurediti liturgijski obred ne znači odrediti tek rubricistički aparat ili organizirati ceremonije, već ići u dubinu, u živo i dinamično slavljenje kršćanskih otajstava."⁴¹

³⁹ V. DEVETAK, *Obredi svetog susreta - Liturgijsko zakonodavstvo (II.)*, u: *SB*, god. XXIV, 1(1984), 23.

⁴⁰ Isto, 23-24.

⁴¹ Isto, 24.

Tada, makar obdržavali propise i rubrike, nećemo biti rubricisti nego liturgisti. Upravo liturzi trebaju sačuvati liturgiju od svih zastranjenja i dati joj pravi duhovni smisao susretanja čovjeka s Bogom, to jest proslave Boga i posvećenja ljudi.⁴²

Umjesto zaključka: Kako to ostvariti?

Potrebno je svaki put uživjeti se u otajstvo koje se slavi. Liturgijske čine obavljati s vjerom, smireno, dostojanstveno, polako, ali bez nezdravog otezanja, unaprijed pripremljeno. Bez nepotrebnog šetanja po svetištu za vrijeme obreda i bez nervoznog listanja po knjigama, da bi se pronašlo ono što je potrebno. Ne improvizirati. Da bi se to u što većoj mjeri moglo ostvarivati, trebalo bi detaljno proučiti sve liturgijske knjige i obrednike. Posebno njihove opće i prethodne napomene. Ti uvodi su teološki veoma bogati, uvode u ispravno teološko shvaćanje pojedinog liturgijskog obreda i pomažu korektno primjenjivanje liturgijskih propisa. Bez proučavanja tih uvoda i napomena, jedva da je moguće plodno, ispravno i skladno obavljati bogoštovne čine. Svaki se liturg mora ozbiljno zapitati da li je proučio ili barem pročitao te uvode u liturgijske knjige i obrednike? Možda ima i takovih koji ih nisu ni prelistali!? Upravo stoga ima i onih koji obavljaju neke obrede već mnogo godina i to pogrešno!? Na pr. u vazmeno vrijeme, ako se kod krštenja upotrebljava voda blagoslovljena u vazmenom bdjenju, događa se da tada neki ispuste blagoslov nad vodom. On se ne ispušta, nego je predviđen ponešto drugačiji blagoslov i prizivanje Boga nad vodom. Također se opaža da neki svećenici, ako im je ostalo blagoslovljene vode kod krštenja, upotrebe tu vodu kod sljedećeg krštenja u drugo vrijeme i tako ispuste predviđeni blagoslov vode. Dakle, ispušta se ono što se ne bi smjelo ispustiti! Događa se da neki olako shvaćaju i liturgiju i obrede, kao da je ona njima prepuštena na milost i nemilost, kao da je ona nešto njihovo čime oni mogu maltretirati ili barem zbunjivati vjernike, obavljajući je nemarno, nervozno, previše uhodano, bez duha, prema svome ukusu!

Sve nove liturgijske knjige nude mogućnosti raznih prilagođivanja, koje može obaviti i svaki svećenik. Isto tako pružaju izbor raznih mogućnosti, gdje se kaže: "Ovim ili sličnim riječima". Omogućuju i preporučuju kreativnosti. Donose više formulara i molitava za neke dijelove: Kao četiri euharistijske molitve. Koliko se sve četiri zaista i upotrebljavaju? Neki poznaju samo II. euharistijsku molitvu, ne zato što bi bila najljepša i teološki najbogatija, nego zato jer je najkraća! A one druge su teološki tako bogate i lijepe. Posebno IV. euharistijska molitva. Da bi liturgija bila i privlačna i

⁴² Usp. Isto, 22-24; A. CUVA, *Diritto liturgico*, 367-368; 373-374; 376-377; A. M. TRIACCA, nav. pojam, u: isto, 1015-1040; G. PASQUALETTI, nav. pojam, u: isto, 1196-1207; B. NEUNHEUSER, nav. pojam, u: isto, 1473-1478.

plodonosna, potrebno je koristiti sve dane mogućnosti. O svemu tome nove liturgijske knjige u svojim uvodima govore opširno i sustavno.

Ako se liturgijski propisi teološki ispravno shvate, bit će radost korektno ih primjenjivati. Neće to tada biti ni rubricizam ni legalizam, nego potreba dosljednog njihova vršenja, da bi se moglo duhovno i milosno što dublje proživljavati liturgijske čine. Tada će liturgijski obredi za sve koji u njima sudjeluju zaista biti časovi intimnog susreta s Bogom i s braćom, bit će izvori milosti i radosti, a ne dosadni i nerazumljivi čini.

Navedimo još samo jedan primjer. U crkevim dokumentima stoji odredba ili barem kao živa preporuka: "Najpotpunije sudjelovanje u euharistijskom slavlju jest sakramentalna pričest primljena u misi. A to, s obzirom na znak, postaje očitijim kad vjernici poslije pričesti svećenika od iste žrtve prime Tijelo Gospodinovo. Stoga neka se kod svakog euharistijskog slavlja redovito posvećuje svježi kruh za pričest vjernika."⁴³

Kad se govori o pričesti izvan euharistijskog slavlja, iz opravdanih razloga, ističe se da je potrebno vjernike odgojiti da se pričešćuju za vrijeme samog slavlja.⁴⁴ Jasno se naglašava da nas svaka pričest i izvan euharistijskog slavlja ujedinjuje ne samo s Kristom, nego i sa žrtvom u kojoj se ovjekovječuje žrtva križa i u kojoj su hostije posvećene, zato je svaka pričest usko povezana sa žrtvom na oltaru. Euharistijske prilike su tijelo koje se za nas predaje i krv koja se za nas prolijeva. Te prilike su nastale u euharistijskom slavlju i od tog slavlja, zato nam euharistija i izvan mise čuva Krista u stanju žrtvovanja.⁴⁵

Ova povezanost pričesti s misnom žrtvom posebno se ističe kad se ona dijeli umirućima kao popudbina: "Pričest primljenu kao popudbinu treba smatrati naročitim znakom dioništva u misteriju koji se svetkuje u misnoj žrtvi, tj. smrti Gospodinove i negova prelaska k Ocu."⁴⁶

I kod raznih oblika štovanja euharistije izvan euharistijskog slavlja uvijek se ističe da je potrebno naglasiti povezanost takvog štovanja s euharistijskim slavljem. Na primjer za izlaganje euharistije stoji odredba: "Trebapaziti na to da se u ovakvim izlaganjima bude jasno vidjelo, u znakovima, kako je kult presvetog Sakramenta povezan s misom. Stoga je korisno, kad je izlaganje svečanije i duže traje, da se ono obavi na kraju mise u kojoj se mora posvetiti hostija koja se ima izložiti."⁴⁷

⁴³ *Rimski Obrednik, Sveta pričest i štovanje euharistijskog otajstva izvan mise* (dalje PŠEIM), KS, Zagreb 1974, br. 13; usp. Sv. kongregacija obreda, *Uputa o štovanju euharistijskog otajstva - Eucharisticum mysterium* (dalje EM), KS, Dokumenti 5, Zagreb 1967, br 31.

⁴⁴ Usp. PŠEIM 14; EM 33.

⁴⁵ Usp. PŠEIM 15, EM 33.

⁴⁶ EM 39.

⁴⁷ EM 60; usp. PŠEIM 82.

Sve to stoji u crkvenim dokumentima, to je propis, rubrika. Ali ima veliko teološko značenje. Euharistijsko slavlje je izvor cjelokupnog euharistijskog štovanja. Ako je to jasno, onda se neće olako preći preko ove odredbe i posvećivati hostije subotom za nedjelju i uglavnom kod svakog euharistijskog slavlja pričešćivati vjernike iz svetohraništa. To na prvi pogled izgleda sitnica, ali zaista daleko odudara od duha liturgije, od njezina ispravnog teološkog shaćanja. Pridržavati se toga nije rubricizam, nego duh, to je ispravno razumijevanje teologije liturgije i liturgijskog zakonodavstva.

Moglo bi se isto ili slično reći uglavnom za sve liturgijske propise. Zato potrebno je ispravno shvatiti teologiju, duh rubrika, a ne držati se samo slova koje ubija. Duh oživljuje!

Riassunto

LA COMPRESIONE TEOLOGICA E L'APPLICAZIONE ADEGUATA
DELLA LEGISLAZIONE LITURGICA

Marin Škarica

Nell'articolo viene affrontato il problema della comprensione teologica ed applicazione adeguata della legislazione liturgica.

Dallo studio dei riti e delle leggi liturgiche, cominciando dall'Antico Testamento fino ai nostri giorni, diventa evidente che spesso si dedicava un'attenzione esagerata al preciso esercizio esteriore delle prescrizioni rituali e nello stesso tempo si dimenticava il loro essenziale senso teologico. Allora anche gli stessi riti si svolgevano meccanicamente, in modo rubricistico. Di questo ammonivano i profeti dell'Antico Testamento e soprattutto Gesù Cristo, il quale chiedeva che culto si deve eseguire in spirito e verità. La Chiesa apostolica e postapostolica fedelmente ha custodito quello che ha ricevuto dal Signore. I suoi riti erano semplici, e le formule di preghiera erano improvvisate secondo l'ispirazione e la capacità del celebrante.

Anche dopo la cessazione dell'improvvisazione i vescovi avevano una grande libertà nella formazione delle preghiere, dei riti e delle leggi liturgiche. Questo ha condotto verso la nascita di diversi riti e verso l'emanazione delle leggi liturgiche. Queste leggi di più in più si aumentavano e spesso ad essi si attribuiva una grande importanza. I fedeli, a causa della complicazione ed insufficiente comprensibilità dei riti, si allontanavano dalla partecipazione attiva in essi ed attribuivano un' esagerata importanza alle devozioni private.

Col tempo si è arrivato alla comparsa dei cambiamenti arbitrari dei riti e ai diversi disordini nell'esercizio del culto. Perciò i vescovi, i sinodi regionali e specialmente i papi cercavano d'imporre certi riti e leggi liturgiche unitarie, e gradualmente hanno riuscito. Il concilio Tridentino, desiderando far fine a tali abusi e al caos nella liturgia e ritornare alla tradizione, ha imposto nel rito romano precise e unitarie leggi liturgiche e chiedeva il loro adempimento minuzioso. Però, in tal caso non era abbastanza ravvisabile l'essenza e lo spirito della liturgia. I fedeli difficilmente potevano comprendere tali riti ed in essi partecipare attivamente. I promotori del movimento liturgico incitavano al rinnovamento. I papi Pio X, Pio XII e Giovanni XXIII hanno attuato alcuni cambiamenti importanti. Però, il vero rinnovamento dei riti e della legislazione liturgica è cominciato appena con il concilio Vaticano secondo.

Il Concilio nella sua Costituzione sulla sacra Liturgia ha posto i fondamenti e ha indirizzato intero rinnovamento dei riti e della legislazione liturgica, che si fonda sui corretti principi teologico-ecclesiologici.

L'autore dimostra come le edizioni dei libri liturgici postconciliari solidamente attuano direttive del Concilio, cioè la legislazione liturgica in essi è trattata secondo esatta comprensione teologica del suo ruolo. Perciò questa legislazione favorisce e rende possibile attiva e fruttuosa partecipazione dei fedeli nella liturgia, dominata dall'unità senza l'uniformità. Le caratteristiche di questa legislazione sono: autenticità, semplicità e flessibilità.

L'autore specialmente mette in rilievo la necessità che tutti i partecipanti delle celebrazioni liturgiche, specialmente quelli che presiedono, a fondo studiano i libri liturgici e le sue ricche introduzioni teologiche per poter in tal modo comprendere le leggi liturgiche in modo teologico e esattamente applicare e celebrare i riti con gioia nella fede, dignitosamente, in modo creativo e in essi partecipare in modo fruttuoso. Nell'applicazione della legislazione liturgica bisogna tener conto dello spirito e di senso della liturgia, e non di lettera della legge, perché la lettera uccide, e lo spirito rivifica. In tal caso, benché osservando le prescrizioni e le rubriche, non saremmo i rubricisti ma liturgisti e la nostra liturgia quindi diventerà per tutti i partecipanti un'occasione dell'incontro intimo con Dio e con i fratelli, diventerà sorgente della grazia e della gioia.